

ЖОЛДАУ – 2025

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу»

Мемлекет басшысы
Қасым-Жомарт Тоқаевтың
Қазақстан халқына Жолдауы

Құрметті депутаттар!

Өткен аптада Парламенттің жаңа сессиясы ашылды. Қызметтеріңізге табыс тілеймін! Алдыңғы сессия жемісті болды деп күмәнсіз айтуға болады. Елге қажетті көптеген заң қабылданды.

Халықтың көкейінде жүрген өзекті мәселелер көтерілді, жан-жақты талқыланды. Депутаттар жазғы демалыс кезінде аймақтарға барып, азаматтармен кездесті. Енді жұртшылық айтқан мәселелерді саралап, Үкіметпен бірге пысықтап, осы сессия барысында ескеру қажет.

Жалпы, Парламент депутаттары елімізде түбегейлі реформалар жасау жолында маңызды рөл атқарып келеді. Сіздерге зор ризашылығымды білдіремін.

2-3-4-5

МЕГАПОЛИС

АЛМАТЫНЫҢ ӨНЕРКӘСІПТІК НЫСАНДАРЫ – индустриялық дамудың берік тірегі

Алматы қаласының әкімі Дархан Сатыбалды Түрксіб ауданындағы бірқатар өнеркәсіп нысанын аралады. Жұмыс сапары барысында ол Алматы көпір құрылымдары зауытына, «Almaty Mai» кәсіпорнына және «405 Авиажөндеу зауытына» барды.

Қала басшысы ең алдымен 1963 жылы іргетасы қаланған Алматы көпір құрылымдары зауытында болды. Қазіргі таңда кәсіпорын жол, көпір, тоннель, әуежай және түрлі өндірістік нысандардың құрылысына арналған 360-тан астам темірбетон өнімін шығарады. Зауытта 450 адам еңбек етеді. Сондай-ақ, мұнда еуропалық стандарттарға сәйкес көпір блоктарын және жаңа үлгідегі теміржол шпалдарын шығаратын инновациялық желілер іске қосылған.

Дархан Сатыбалды мұндай кәсіпорындардың қаланың ғана емес, тұтас елдің көлік инфрақұрылымын дамытуда стратегиялық маңызы зор екенін атап өтті.

Алматы әкімі кезекті жұмыс сапарында майлы дақылдарды өңдеумен қатар, өсімдік майы, маргарин және басқа да өнімдер шығаратын «Almaty Mai» зауытына да ат басын бұрды. Аталған отандық өндіріс ошағы тәулігіне 500 тонна рапс пен 450 тонна қытайбұршақ өңдеуге қауқарлы. 2025 жылы қаңтар-шілде айларында өндіріс көлемі 96,5 мың тоннадан асты. Зауыт 474 адамды жұмыспен қамтып отыр. Өнімдері Орталық Азия елдеріне және Қытайға экспортталады.

Әкімнің айтуынша, мұндай өндіріс орындарының дамуы Алматының азық-түлік

қауіпсіздігін арттырып, жаңа экспорттық мүмкіндіктерге жол ашады.

Қала басшысы сапар соңында 85 жылдық тарихы бар «405 Авиажөндеу зауыты» акционерлік қоғамын көріп шықты. Мұнда азаматтық және қос мақсаттағы әуе техникасына күрделі жөндеу, жаңғырту және техникалық қызмет көрсетіледі. Сонымен бірге, лицензиялық негізде тікұшақ өндірісін жолға қою жобалары жүзеге асырылып жатыр.

Кәсіпорында 550-ден астам маман еңбек етеді, оның ішінде 350-ден астамы инженер мен техник. Алдағы уақытта жоғары технологиялық салада қосымша 150 жұмыс орнын ашу жоспарланған.

«405 Авиажөндеу зауыты» АҚ-ның атқарып отырған жұмыстарының маңыздылығын және

кәсіпорынның елдің қорғаныс-өнеркәсіп кешені үшін стратегиялық мәнін ескере отырып, Алматы әкімдігі тарапынан жан-жақты қолдау көрсетіледі», – деді Дархан Сатыбалды.

Сапар қорытындысында қала әкімі Түрксіб ауданындағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың тұрақты өсім көрсетіп, қала экономикасына айтарлықтай үлес қосып отырғанын жеткізді.

«Мұндай өндіріс ошақтары – Алматының индустриялық дамуының берік тірегі. Мұнда жаңа жұмыс орындары ашылып, инновация енгізілуде, экспорттық әлеует артып келеді. Біздің міндетіміз – осы кәсіпорындарға қолдау көрсетіп, олардың одан әрі жаңғыруына жағдай жасау», – деді Дархан Сатыбалды.

Әзірлеген Ернұр РЫСБАЙ.

БІЗДІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕН ОҚЫҢЫЗ:

Telegram

WhatsApp

Instagram

TikTok

Facebook

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық

(Басы 1-бетте)

Қымбатты отандастар!

Құрметті Парламент депутаттары және Үкімет мүшелері!

Қазір дүние жүзі жаңа тарихи дәуірге қадам басты.

Бұл дәуірдің барша адамзат үшін оңай болмайтыны анық. Алпауыт елдер мен халықаралық одақтар арасындағы қарама-қайшылықтардың ауқымы өсіп бара жатыр. Халықаралық қатынастағы шиеленістер мен озбырлықтың салдарынан қақтығыстар мен соғыстар белең алды. Кейбір мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатында әсіре ұлтшылдық күшейді.

Әлем экономикасында теңсіздіктер мен қайшылықтар ушыға түсті. Кейбір мемлекеттер экономикалық дамуда артта қалып, кейбір елдер жасанды интеллект саласында теңдессіз табысқа жетуде. Халықаралық құқықтың мән-маңызы кете бастады.

Ал Біріккен Ұлттар Ұйымы өзінің рөлі мен мәртебесіне сай қазіргі басты түйтілдерді шешуге қауқарсыз болуда.

Экологиялық және техногендік апаттардың кесірінен түрлі елдердің экономикасы орасан шығынға батуда.

Батыстағы этносаралық-дінаралық үйлесім мен мәдени араландық тұжырымдамасы дағдарысқа ұшырады. Жаһандық деструктивті күштер ұлттық мәдениеттер мен дәстүрлердің іргесін шайқауда.

Босқындардың саны көбейіп, көші-қон дағдарысы туындады. Адам саудасы, қару-жарақ пен есірткі саудасы да өршіп тұр.

Бұрын-соңды болмаған мүлде жаңа сын-қатерлер күллі адамзаттың қауіпсіздігіне нұқсан келтіруде. Тіпті, жасанды интеллектіні пайдаланып, аса қауіпті қару жасайтындар пайда болды.

Геосаяси ахуалдың түбірімен өзгере бастағанын аңғартатын басқа да факторлар аз емес. Қысқаша айтсақ, әлемде жаңа геосаяси тәртіп орныға бастады.

Қазақстан – әлем қауымдастығының ажырамас бөлігі. Мемлекетіміз Еуразия құрлығының дәл ортасында орналасқан.

Қазіргі заман бұлыңғыр, тұрақсыз болса да, біз бәріміз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект дәуіріне қадам бастық.

Менің негізгі мақсатым – осындай түрлі қатерге толы кезеңде еліміздің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Өскелен ұрпақ бақытты, берекелі өмір сүруге тиіс. Сол үшін бәріміз бір ұлт болып, табанды еңбек етуіміз керек. Бұл – баршамызға ортақ өте маңызды жұмыс, аса жауапты азаматтық және ұлттық міндет.

Жұмысымыз қаншалықты күрделі болса да, біз міндетті түрде табысқа жетуіміз керек. Басқа жол жоқ. Себебі, бұл – еліміздің болашағы, халқымыздың тағдыры. Сондықтан барлық реформаны салмақты көзқараспен, мұқият, жан-жақты ойластырып, сапалы түрде жүзеге асыруымыз керек.

Баршаңызға мәлім, соңғы жылдары Қазақстанда ауқымды өзгерістер жасалды.

Еліміздің саяси жүйесі анағұрлым озық әрі ашық бола түсті. Азаматтарымыздың сана-сезімі, болмысы өзгеріп жатыр. Соның арқасында халқымыздың мемлекеттік институттарға, заңға және әділдік пен тәртіпке деген сенімі нығаюда.

Бірақ алдымызда ауқымды жұмыс бар. Қоғамды жаңғырту үшін әлі де көп шаруа атқаруымыз керек.

Қазір ел экономикасында реформалар жүргізіліп жатыр. Инфрақұрылымға және жаңа өндіріс орындарын ашуға қомақты инвестиция салынып жатыр. Мұның бәрі халықтың әл-ауқатын және еліміздің әлеуетін арттыру үшін жасалып жатқаны айдан анық.

Жасанды интеллектінің қарқынды дамуы қазірдің өзінде халықтың, әсіресе, жастардың мінез-құлқы мен болмыс-бітіміне әсер етіп жатыр.

Басқаша болуы мүмкін емес. Себебі бұл үрдіс бүкіл әлемде қалыптасқан тәртіпті және адамдардың өмір сүру салтын біржола өзгертуде. Біз бұған дайын болып, батыл әрекет етуіміз керек. Әйтпесе артта қалудың салдары өте ауыр болады.

Сондықтан мен алдымызға өте маңызды стратегиялық мақсат қойдым. Қазақстан үш жыл ішінде міндетті түрде жаппай цифрлық ел болуы керек.

Біз жаппай цифрландыру және жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу арқылы экономиканы жаңғыртуымыз қажет.

Ол үшін, ең алдымен, Цифрлық кодексті тезірек қабылдаған жөн.

Бұл заңда цифрландыру үдерісінің негізгі бағыттары, соның ішінде жасанды интеллект, платформалық экономика, үлкен дерекқорларды пайдалану және басқа да мәселелер айқындалуға тиіс.

Жаңа технологиялық қалыптасқан ажырамас бөлігіне айналу үшін бүкіл мемлекеттік басқару жүйесін қайта құрып, оның азаматтар мүддесіне сай болуын қамтамасыз ету, сондай-ақ ашықтығы мен тиімділігін еселеп арттыру керек.

Сондықтан қазіргі құзырлы министрліктің негізінде Жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігін құру қажет деп санаймын. Жаңа

министрлікті Премьер-министрдің орынбасары деңгейіндегі маман басқаруы керек.

Үкімет экономиканың барлық саласын жаңғырту үшін жаппай жасанды интеллектіні енгізу қажет. Қазақстанды бәсекеге қабілетті ел ретінде дамытамыз десек, жұмысымызды жаңаша тәсілмен жүргізуіміз керек.

Осы орайда, алдымызда тұрған мынадай маңызды міндеттерге тоқталып өткім келеді.

БІРІНШІ. Елімізге қомақты инвестиция тарту керек. Қазір дүние жүзінде инвестицияға талас күшейіп барады. Жаңа инвестициялық кезеңді бастауымыз қажет. Қазіргі инвестиция тарту саясаты мардымды деп аялмаймын. Қаражаттың көбі шикізат салаларына құйылып жатыр. Жалпы, бұл жаман емес, осындай инвестициялар бізге қажет.

Бірақ қазір алдымызда тұрған міндет – басқа. Бұл – өңдеу саласына көбірек қаражат тарту. Сондықтан Үкімет инвестиция саясатына басқаша көзқараспен қарауы керек. Қажет болса, жоғары технологияларға салынатын инвестицияларға жеңілдік беруге болады. Сондай-ақ мемлекеттің инвестициясы мен жеке бизнестің ірі бастамаларына бірдей назар аудару қажет.

Ірі инвесторлармен қатар орта және шағын инвесторлармен тығыз байланыста жұмыс істеу керек. Қаражаттың қай бағытқа, қандай мақсатпен және қанша көлемде қажет екенін нақты білу қажет. «Инвестицияға тапсырыс» өндірістің сұранысына сай жасалуы керек.

Еліміздегі инвесторлармен қарым-қатынас жүйесі күрделі әрі бытыраңқы. Қағазбастылық көп, түрлі органдардың құзыреттері қайталананды. Ал қазіргі күрделі ахуал кезінде инвестиция тарту – кезек күттірмейтін мәселе, бізге жаңа ұстаным керек. Қалай болса да, инвестиция тарту бойынша барлық үйлестіру жұмысы тікелей Премьер-министрге жүктеледі. Жаңа министрлік құрудың қажеті жоқ.

Бірақ кезге оттай басылатын нәрсе: елімізде бірде-бір мекеменің атауында инвестиция деген сөз жоқ. Инвестиция тіпті, жетім бала сияқты үш-төрт мекемеге ортақ мәселе болып, өз жолын таппай жүр. Сондықтан Премьер-Министр он күн ішінде нақты ұсыныс беруге тиіс.

Бұдан бөлек, Үкіметке инвестиция тарту жүйесін түгел жаңғырту жөніндегі нақты іс-шаралар жоспарын мейлінше қысқа мерзім ішінде әзірлеуді тапсырамын.

Меніңше, Бас прокуратураның Заңсыз активтерді қайтару жөніндегі комитетінің атауын Инвесторлардың құқығын қорғау жөніндегі комитет деп өзгертетін кез келді.

Бас прокуратура заңсыз актив иелерімен өнімді жұмыс істегенін айта кету керек. Соның нәтижесінде қазынаға 850 миллиард теңгеге жуық қаржы қайтарылды.

Бұл қаражат он мектеп, төрт спорт ғимаратын салуға, 235 денсаулық сақтау нысаны мен 177 су инфрақұрылымы нысанының құрылысына және жөндеу жұмыстарына бөлінді.

Республикалық бюджетке тағы қосымша қаражат түспек.

Бұдан бөлек, инвесторларға ұсынылатын салық жеңілдіктерін мұқият ойластырып, байыппен қолданған жөн, ел экономикасы үшін маңызы, пайдасы бар жобаларға басымдық берілуге тиіс.

Жалпы, инвестициялық келісім жасау тәсілі өз тиімділігін көрсетті. Біз Ұлттық қордың тұрақты даму құралы ретіндегі рөлін қайта қарауымыз керек. Қорды қосымша инвестиция көзі ретінде қолдану үшін ел ішіндегі болашағы зор және нарықтағы әлеуеті жоғары болатын жобаларға қаржы бөлуге болады. Ең бастысы, қаражатты мұқият ойластырып жұмсау керек. Бұл іске, қажеті болса, сапалы сараптама жасай алатын халықаралық деңгейдегі басқарушылар мен инвесторларды тартуға болады.

Экономикамыздың жоғары технологиялық салаларына бір миллиард долларға дейін инвестиция тарту туралы бағдарлама әзірлеу қажет. Оны Үкімет Ұлттық банкпен бірлесіп дайындауға тиіс.

Жаңа инвестициялық кезеңді ойдағыдай бастау маңызды. Екінші дәрежелі банктер нақты секторға белсенді түрде қаржы салуы керек. Бұл мәселе қоғамда баяғыдан қызу талқыланып жатыр. Осы жұмысты көп созабы қолға алу қажет.

Қазақстандағы банктердің активтері мен қаражаты дамыған елдерге қарағанда орта есеппен бірнеше есе көп пайда әкеледі.

Себебі, біздің банктер экономикаға несие бергеннен гөрі қаржылық тәуекелі төмен бағыттарға ақша салғанды жөн көреді. Осы мәселені депутаттар, сарапшылар үнемі көтеріп жүр.

Ұлттық банк пен Үкімет банктердің ақшасын экономикаға барынша тартудың тиімді тәсілдерін табуы қажет. Енді бұл мәселені созуға болмайды, шұғыл шешу қажет.

Банктер туралы заң қабылдау осы бағыттағы маңызды қадам болмақ. Бұл заңда экономиканың сұранысы мен технологиялық өзгерістер ескерілуі қажет.

Құжатта бәсекені күшейту, нарыққа жаңа қатысушыларды тарту, қаржы жүйесіндегі технологияларды ілгерілету және цифрлық активтер айналымын ырықтандыру мәселелері қамтылуы керек.

Үкімет Қаржы нарығын реттеу агенттігімен бірлесіп, заң жобасын жан-жақты пысықтауы қажет. Депутаттардан осы заңды жыл соңына дейін қабылдауды сұраймын.

Цифрлық активтердің толыққанды өкөжүйесін тезірек қалыптастырған жөн. Цифрлық теңгенің енгізілуі бұл жұмысқа септігін тигізіп жатыр. Қазіргі таңда жобаларды Ұлттық қор есебінен қаржыландыру кезінде цифрлық теңгені қолданып жүрміз. Енді оның қолдану аясын одан әрі кеңейту қажет. Цифрлық теңгені республикалық және жергілікті бюджетте, мемлекеттік холдингтердің бюджетінде пайдалануға болады.

Қазіргі заманның талабын ескере отырып, криптоактивтерге баса назар аудару керек.

Ұлттық банктің инвестициялық корпорациясы негізінде Цифрлық активтердің мемлекеттік қорын құрған жөн. Бұл құрылымда жаңа цифрлық қаржы жүйесіндегі болашағы зор активтерден құралған стратегиялық крипторезерв жинақталады.

Жаппай цифрландырудың, соның ішінде банк саласын цифрландыру ісінің пайдасы көп екені сөзсіз. Бірақ оның қауіп-қатері де аз емес. Соңғы жылдары онлайн-алаяқтық мемлекеттің және азаматтардың қаржылық қауіпсіздігіне үлкен нұқсан келтіріп жатыр. Сондықтан киберқылмыспен күресу үшін антифрод орталығы құрылды. Биометриялық анықтау жүйесі енгізілді. Банктердің, микроқаржы ұйымдары мен байланыс операторларының жауапкершілігі күшейді. Дегенмен, бұл мәселеге үнемі жіті назар аудару қажет. Құзырлы органдардың жұмысын ұдайы жетілдіріп отырған жөн.

Киберқылмыстардың алдын алуға мүмкіндік беретін барынша интеллектуалды жүйе құру керек. Қажет болса, тиісті заңға және құқық қорғау органдарының қызметіне өзгерістер енгізген жөн.

Қарқынды өсіп келе жатқан көптеген мемлекетте даму көшінін басында жүретін қалалар инвестициялар мен технологияларды өзіне тартатын полюске айналған.

Алатау қаласы еліміздің жаңа іскерлік және инновациялық орталығы болуға тиіс.

Жалпыұлттық маңызы бар осы жобаны жүзеге асыру үшін арнайы жер бөлінді, бастапқы жоспарлау жұмысы аяқталды, инфрақұрылымның негізгі желілері қосылды.

Жақында Қытайға барған сапарымда әлемнің жетекші компанияларымен құны миллиардтаған қаржы тұратын келісімдер жасалды. Шэньчжэнь жаһандық технополисін салуға қатысқан сондай компанияның бірі енді Alatau City жобасын жүзеге асыруға тікелей атсалысады.

Келесі қадам – Alatau City-дің мықты институционалдық негіздерін қалыптастыру.

Қаланы ел Үкіметіне тікелей бағынатындай етіп, оған арнайы мәртебе беру туралы Жарлықты он күн ішінде әзірлеу керек.

Содан кейін жарты жылдан асырмай, жеке заң қабылдау қажет. Құжатта қаланы басқару режимі, оның қаржылық моделі және басқа да маңызды мәселелер қамтылуға тиіс.

Арнайы құқықтық мәртебе – қалаға берілетін артықшылық емес, жобаның қағаз жүзінде қалып қоймай, нақты іске асуына қажетті шара немесе құрал екенін айта кеткен жөн.

Alatau City аймақтағы толық цифрланған алғашқы қалаға айналуға тиіс. Мұнда Smart City технологияларын қолданудан бастап тауарлар мен қызмет ақысын криптовалютамен төлеуге дейінгі жаңалықтың барлығы енгізілуі керек.

Бұл қала Қазақстанның келешектегі келбетін танытапқ. Онда технологиялық өрлеуге және өмір сүруге барынша қолайлы жағдай үйлесім табуы қажет.

Тағы бір мәселе. Өңірлерге инвестиция тарту барысында арнайы экономикалық аймақтар айрықша рөл атқарады.

Алайда, олардың көбінің жұмысы мәз емес. Бұл мәселе бойынша әңгімелер талай рет айтылды.

Үкімет арнайы экономикалық аймақтардың тиімділігін арттыру үшін терең сараптама жасап, түбегейлі шаралар қабылдауға дайын болуы керек. Арнайы экономикалық аймақтарды басқаруға жеке компанияларды, қажет болса, шетел компанияларын тартуға болады.

Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар аймақтардың экономикалық өсімін арттыратын қозғаушы күш болуға тиіс. Бірақ көбі коммуналдық мүліктерді басқарумен және аса маңызды емес жобаларды жүзеге асырумен шектеліп отыр. Олардың аймақ экономикасына әсері шамалы.

Үкімет осындай корпорацияларды толыққанды даму институтына айналдыруы керек.

Инвестиция тарту – орталық атқарушы органдардың ғана міндеті емес. Осы маңызды жұмысқа жергілікті билік те атсалысып, барі жұмыла жұмыс істеуге тиіс. Әкімдердің аймақтағы инвестициялық ахуалға тікелей жауапкершілігін белгілеу керек.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі аймақтардың инвестициялық тартымдылық индексін енгізуге тиіс. Мүмкін, бұл жұмысқа тәуелсіз сарапшыларды тартқан жөн болар.

Инвестицияға қолайлы ахуал қалыптастыруға тікелей әсер ететін ең басты мәселе – макроэкономикалық тұрақтылық.

Бірақ қазіргі басты мәселе: жоғары инфляция экономикалық көрсеткіштер мен халықтың табысын «құтып қойып» жатыр.

Оның дайын тұрған шешімі жоқ, бұл – көптеген мемлекет бетпе-бет келіп отырған түйтіл. Мәселе бәріне ортақ болғанымен, ол біздің жағдайда айрықша сезіліп отыр.

Осы макроэкономикалық құрсаудан шығуымыз керек.

Қиындықтар күні кеше ғана пайда болған жоқ. Оны шешу үшін әлемдегі озық тәжірибелерді ескеріп, жұртқа ұнай бермейтін шаралар қабылдауға және оның жауапкершілігін көтеріп алуға дайын болу қажет.

Үкімет пен Ұлттық банк қазіргі қалыптасқан ахуалдың қиындығын ескере отырып, алдына қойған мемлекеттік ауқымдағы міндетті біртұтас команда ретінде атқаруы керек. Қазір әркім көрпелі өзіне қарай тартатын кез емес.

ЕКІНШІ. Өңдеу өнеркәсібінің дамуына жаңа серпін беретін уақыт келді.

Бұл бағытта соңғы бес жылда бірқатар жетістік бар деп айтуға болады. Өңдеу өнеркәсібінің жалпы қосымша құны екі есе өсіп, 17 триллион теңгеге жуықтады. Ал оның жалпы ішкі өнімдегі үлесі 12,4 пайызға жетті. Былтырдың өзінде 163 жаңа өндіріс іске қосылды. Соның нәтижесінде 12,5 мың тұрақты жұмыс орны пайда болды. Мысалы, Алматы, Қостанай, Қарағанды, Атырау облыстарында машина жасау және металлургия саласындағы ірі кәсіпорындар ашылды. Биыл Алматыда әртүрлі автокөліктер шығаратын Қазақстандағы ең үлкен өндіріс орны жұмысын бастады. Бірақ бұл, әрине, жеткіліксіз.

Экономиканы әртараптандыруды тың қарқынмен жалғастыру керек. Ішкі және сыртқы нарықта бәсекеге қабілетті, терең өңделген өнім шығаруға басымдық берілуге тиіс. Қазір бұл жұмыс жүйесіз жүргізіліп жатыр. Қолдау шарасын ұстанымдары мен талаптары әртүрлі институттар жүзеге асырады. Мұндай ахуал кәсіпкерлерді әбден шатастырады. Бұл саланы ретке келтіріп, үйлестіру жұмысын толығымен қолға алу керек.

Тау-кен металлургиясы қашанда Қазақстанның жаңа индустриалды қалыбының сенімді тірегі болып келеді. Оның ел экономикасындағы үлесі – 8 пайыз.

Бірақ саланың даму әлеуеті зор. Әсіресе, терең өңделетін өнімдерді шығаруға мол мүмкіндігі бар.

Жаһандық үдерістерге сәйкес, сирек кездесетін металдардың және айрықша қажет басқа да материалдардың маңызы арта түсті.

Бұл саладағы әлемдік өндірістер мен саудасаттықтың жаңа желісінде өз орнын нықтап алуына Қазақстанның толық мүмкіндігі бар.

Біз алдағы үш жыл ішінде тау-кен саласында жоғары технологиялық өнім шығаратын кемінде үш кәсіпорынды іске қосуға тиіспіз.

Сондай-ақ, Үкімет көмірсутегі шикізатын терең өңдейтін бірқатар озық жобаны жүзеге асыруы қажет.

Атырауда ірі газ-химия кешенінің құрылысы басталды. Павлодарда сұйытылған газды терең өңдеуге арналған жоба қолға алынды. Осы кәсіпорындардың дер кезінде іске қосылуын қамтамасыз ету керек.

Ілеспе газ бен сұйытылған мұнай газын қажетке жарату мәселесін түбегейлі қайта қараған жөн. Оны толыққанды экономикалық ресурсқа айналдыру қажет. Инвесторлар жобаларды жүзеге асырған кезде газ шикізатынан тапшылық көріп отыр. Сондықтан бұл мәселені де шешу жолдарын табуымыз керек, инвесторларды ұзақ уақыт газбен қамтамасыз етуге нақты кепілдік беретін жаңа тәсілдер ойластырған жөн.

Жобаның бәрін дер кезінде іске асырып, экономиканы цифрлық тұрғыдан жаңғырту үшін электр энергиясы жеткілікті көлемде болуы қажет. Қазір біз қуат көздерін жан-жақты жаңғыртып жатырмыз. Шетел инвесторларының қатысуымен ауқымды жобалар жүзеге асуда. Мысалы, алдағы бес жылда қуаты 6,3 гига watt болатын «жасыл» энергия нысандарын іске қосу жоспарланған. Бұл қадам еліміздегі жасыл энергияның үлесін едәуір арттырады.

Бірақ Қазақстанның түпкі мақсаты – қуат көздерін өзгерту емес. Бұл – ең алдымен еліміздің энергия жүйесінің нақты мүмкіндігі мен мемлекетіміздің ұзақмерзімді мүдделеріне негізделген тұрақты даму жолы.

Осы орайда, дұрылық энергетиканы дамытуға бет буруымыздың мән-маңызы айрықша.

Бір ай бұрын Алматы облысында Қазақстандағы алғашқы атом электр станциясына қатысты жоба «Росатоммен» бірге жүзеге асырыла бастады.

Бірақ экономиканы тұрақты дамыту үшін бұл жеткіліксіз. Екінші, тіпті үшінші атом электр станциясының құрылысын қазірден бастап жоспарлай беруіміз керек.

Жақында Қытай Халық Республикасының Төрағасы Си Цзиньпинмен өткен кездесуде елдеріміздің атом саласындағы стратегиялық серіктестігі туралы уағдаластыққа қол жеткіздік.

Қазақстан әлемдік компаниялардың бәрімен өзара тиімді байланыс жасауға дайын. Бұл ұстаным еліміздің энергетикалық дербестігін қамтамасыз ету жөніндегі мақсатына сай келеді.

Қазақстанның сапалы көмір қоры орасан. Сондықтан оның табиғатты ластамайтынына кепілдік беретін озық технологияларды қолдана отырып, көмір энергетикасын дамытуға ерекше назар аудару қажет. Өзіміздің табиғи артықшылықтарымызды ел игілігіне дұрыс пайдалана білу керек.

Тағы бір маңызды міндет – геологиялық барлау жұмыстарын күшейту. Елімізде ауқымды аэро-геофизика зерттеулері әбден ескірген.

Цифрлық құралдарды пайдалана отырып, жер қойнауының заманауи картасын жасайтын уақыт келді. Мұндай қадам кен орындарының

ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН: өзгерістер арқылы шешу»

әлеуетін жаңа сапалық тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді. Бұл жұмысқа да халықаралық сарапшыларды тартуға болады. Әрине, ғылыми негізі болмаса, барлау жұмысын ойдағыдай жүргізу мүмкін емес.

Келесі жылдың ортасына дейін озық халық-аралық стандарттарға сай сертификаты бар зерт-хана ашу керек. Оны Ұлттық геологиялық қыз-меттің базасында құрған жөн.

Жер қойнауына қатысты мәліметтің бәрін, ең алдымен, жасанды интеллектіні енгізу арқылы жүйелеп, цифрландыру қажет.

Геологиялық барлау және жер қойнауын игеру саласындағы реформалардың заң жүзін-дегі және іс жүзіндегі рәсімдерін жыл соңына дейін аяқтау керек.

ҮШІНШІ. Ауыл шаруашылығын жаңа деңгейге көтеру қажет. Бұл салаға тың серпін беру үшін мемлекет соңғы жылдары реформа жүргізіп жатыр. Қомақты қаражат бөлінуде, биыл шаруаларды қолдауға бір триллион теңге жұм-салды. Қажетті несиелер уақытында берілді. Мұндай ауқымды қолдау елімізде бұрын-соңды болмаған.

Бірақ агроөнеркәсіптің орасан зор әлеуетін толық ашуға бұл шаралардың әзірге жеткіліксіз екені анық. Мәселе – қаражаттың көлемінде емес, ең бастысы, оны тиімді пайдалану қажет. Озық агроэкономикаға көшу үшін Үкіметтің нақты жоспары болуы керек. Қазір ауыл шаруа-шылығы өнімдерін терең өңдейтін бірқатар ірі жоба жүзеге асырылып жатыр. Оған отандық және шетелдік инвесторлар қатысуда. Инвести-цияның жалпы көлемі 2 миллиард доллардан асады. Үш мыңнан астам жұмыс орны ашыла-ды. Өнімдер әлемнің көптеген еліне тасымалда-нады. Мұндай жобалардың ауқымын кеңейту қажет. Әр аймақта дайын өнімді өндірістен дүк-ен сөресіне дейін жеткізетін әрбір өңірдің ерекшелігіне қарай біртұтас желі қалыптасуы керек.

Көптеген аймақта өндірістің барлық сатысын қамтитын үздік агрокәсіпорындар бар. Оларды жұртшылық жақсы біледі. Бұл кәсіпорындар цифрландыру тәсілдерін жаппай енгізу арқылы өндірістің тиімділігін әлдеқайда арттырады.

Үздік агрокәсіпорындар ауыл шаруашылығы өнімін шығарудан бастап оны терең өңдеуге дейін тұтас өндірісті толығымен жолға қойып, зор табысқа жетіп отыр. Сондықтан осындай агро-холдингтердің тәжірибесін тарату үшін барынша жағдай жасаған жөн. Бұл – құзырлы ми-нистрліктің және қоғамдық ұйымдардың міндеті. Мұндай қадам инновациялар мен ғылыми жаңа-лықтарды ауыл шаруашылығында кеңінен қолда-нуға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда ең өзекті міндеттің бірі, бұл – агрохабтар және логистика орталықтарын дамы-ту. Атап айтқанда, шетел инвесторларымен серіктестікті нығайту керек. Бірақ бұл жерде бір нәрсені ескеру қажет: отандық кәсіпкерлер қазіргі заман талабын дұрыс түсінбесе, яғни жасанды интеллектіні қалайша тиімді пайдалануға бола-тынын білмесе, табысты бизнес серіктестігін құра алмайтыны анық.

Министрлік мал шаруашылығы саласындағы агробизнесті қолдау жоспарын әзірлеп, нақты қаржыландыру шараларын бастауы керек. Басты мақсат – ішкі нарықты етпен толық қамтамасыз ету. Сонымен қатар осы саланың экспорттық әлеуетін күшейту.

Елдегі азық-түлік нарығының импортқа тәуелділігін барынша азайту – Үкіметтің стра-тегиялық міндеті. Әрине, өзімізді өзіміз жүз пайыз қамтамасыз етуіміз мүмкін емес, балкім, оның қажеті де жоқ шығар. Бірақ нарықтағы қазіргі жағдайды айтудың өзі ұят. Бұған қоса, дәстүрлі ұлттық өнімдерімізді сыртқы нарыққа белсенді түрде таныту керек.

Сондықтан аграрлық экспорттың нақты жос-парын әзірлеу қажет. Онда логистика, ветеринар-лық және фитосанитарлық стандарттар мен ұтымды маркетинг стратегиясы ескерілуге тиіс.

Бұл – Ауыл шаруашылығы министрлігінің ғана емес, бірқатар мемлекеттік органның ортақ міндеті. Сондықтан іс-әрекеттерді Үкімет басшы-лығы деңгейінде үйлестіріп отыру керек.

Үкімет Еуразия аумағындағы сауда-саттық-тың әділ жағдайда жасалуын нақты дәлелмен талап етуге міндетті. Ал депутаттар заңнамалық бастамалар арқылы отандық өнім өндірушілердің құқықтарын қорғауға тиіс.

Еуразия экономика одағына мүше басқа мемлекеттердің кәсіпорындарымен салыстыр-ғанда, біздің кәсіпкерлеріміздің қажетті мөлшер-де мемлекеттік қолдауға ие болмай отырғаны анықталды. Сол себепті олар тиімсіз жағдайларға тап болып, ішкі нарықтың өзінде бәсекелестеріне есе жіберіп жатыр. Бұл жерде сүт өндірушілер туралы сөз болып отыр.

Жер – стратегиялық ресурс. Оның бар игілігі елді дамытып, халықтың тұрмысын жақсартуға арнаулы керек.

Мен игерілмей бос жатқан және заңсыз алынған ауыл шаруашылығы жерлерін кері қай-тарып, оны қайта бөлу туралы тапсырма бердім. Жер иесіз қалмауға тиіс, жерді тек қана оның қадірін білетін азаматтарға беру керек.

2022 жылдан бері жалпы аумағы 13,5 мил-лион гектардан астам жер қайтарылды. Бірақ әкімдер соның 6 миллион гектарын ғана жаңа жер игерушілерге бөліп берген. Иесін тапқан жер өндірістің ошағына, инвестиция көзіне, қайнаған

еңбектің ортасына айналуы қажет. Бұл – анық нәрсе.

Сондықтан әкімдер қайтарылған жердің бәрін келесі жылдың ортасына дейін тұрақты ай-налымға енгізуі керек. Бұл шара арқылы жайы-лым тапшылығы мәселесі де шешілуге тиіс.

Жалпы, жер қатынастарына қатысты заңсыз-дық пен қағазбастылықты жою қажет. Сол үшін ауыл шаруашылығы жерлерін беру тәсілдерін түбегейлі өзгерту керек. Осыған орай, жерді бө-луге қатысты шешім цифрлық форматта, элек-тронды конкурстар арқылы қабылдануға тиіс. Үкімет жыл соңына дейін заңнамаға тиісті өзгер-тулер ұсынуы қажет.

Бұл салада цифрлық технологияларды кеңі-нен қолдану айрықша маңызды. Қазірдің өзінде космомониторинг және геоталдау жүйесі пайда-ланылмай жатқан жерлерді анықтап, оның бәрін қайтаруға септігін тигізіп жатыр. Жұмысты жал-ғастыру қажет.

Жасанды интеллектіні қолданып, ауыл ша-руашылығы жерлеріне спутникпен мониторинг жасаудың тиімділігін арттыру керек. Соның негізінде жердің сапасына, егіннің шығымына, дәнді-дақылдардың жай-күйіне және қай жерге қандай дақыл егілгеніне терең талдау жасалуға тиіс.

Бұл – орман шаруашылығына да қатысты мәселе. Жақында Солтүстік Қазақстан облысында 9 мың гектар орманның иесіз жатқаны анықтал-ды.

Бұдан бөлек, жер ресурстарының бірыңғай цифрлық картасын әзірлеу керек. Оған кадастр-лық мәліметтерді, инфрақұрылымға және жер қойнауын пайдалануға қатысты ақпаратты кірікті-ру қажет.

Қолданбалы ауыл шаруашылығы ғылымын жедел өркендетпейінше, агроөнеркәсіп кешенін ұзақ уақыт бойы қарқынды дамыту мүмкін емес.

Бірақ бюджеттен қомақты қаржы бөлініп жатқанына қарамастан, аграрлық ғылымның қайтарымы әлі де төмен болып отыр.

Ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыру деңгейі 17 пайыздан аспайды. Ал тиісті оқу орын-дарын бітірген түлектердің 40 пайызы ғана осы салаға жұмыс істеуге барады. Агроғылым мен «жердегі тіршіліктің» арасында алшақтық бар.

Мен бұған дейін Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығын агротехнология хабы ретін-де қайта құру туралы тапсырма бердім.

Ауыл шаруашылығы ғылымын дамытудың нақты жоспары қажет. Бұл құжат цифрлық техно-логияларды қолдануға және осы саланың өнімділігін едәуір арттыруға арналған жоспар болуға тиіс.

Ветеринария мен фитопатологияның кенже-леп қалуы агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілетін айтарлықтай шектеп отыр. Осы мәселе-ге айрықша назар аударған жөн.

ТӨРТІНШІ. Көлік-логистиканы одан әрі дамыту керек.

Еліміз Еуропа мен Азияның арасын жалғап тұрған аса маңызды көпір болып саналатыны кезінен белгілі. Былтыр біздің территориямыз арқылы жүк тасымалдау көлемі 1 миллиард тон-надан асты.

Сонымен бірге еліміздің транзиттік әлеуетін арттыруға әлі де зор мүмкіндік бар. «Солтүстік – Оңтүстік» көлік дәлізі Парсы шығанағы мен Оң-түстік Азия елдерінің нарығына тікелей жол аша-ды. Ал «Шығыс – Батыс» дәлізі мен Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» жаһандық бастамасы Қа-зақстанның Еуразиядағы негізгі құрлық жолы ретіндегі рөлін күшейте түседі.

Сондай-ақ, біз үшін Транскаспий көлік бағы-тын дамытудың маңызы арта бастады. Бұл бағыт-тардың бәрі біртұтас жүйе сияқты жұмыс істеп, елімізге едәуір табыс әкелуі керек. Сондай-ақ, инфрақұрылымды жақсартуға жаңа инвестиция тарту қажет, сапалы жұмыс орындарын ашуға ықпал етуге тиіс. Осы орайда, цифрлық тәсіл-дерді ауқымды түрде қолданған абзал. Онсыз ешқандай тиімділік болмайды.

Өңірлердің көлік байланысына қатысты мәсе-лемен мықтап айналысу керек. Бұл жөнінде қазір көп айтылып жүр, соның ішінде халықаралық форумдарда да талқылануда.

Ірі транзиттік аймақ саналатын Қазақстан үшін бұл бағыт айрықша маңызды.

Біз таяуда Вьетнамға Қытайдың Ляньюньган порты арқылы бидайдың алғашқы легін же-нептік. Ауғанстанда Пәкістан нарығына шығуға мүмкіндік беретін «Тургунди – Герат» темір жо-лын салу жоспарда бар.

Алайда, жаңа көлік бағыттарына және жаңа нарықтарға жол ашатын мүмкіндіктер мұнымен шектелмейді. Алда атқарар шаруа көп.

Жалпы, әлемде транзит үшін бәсеке күшейіп бара жатыр. Басқа да арзан балама бағыттар мен жолдар ұсынылуда.

Транзиттік тасымалдың көлемін арттырамыз десек, біз алдын ала әрекет етіп, әрдайым бір қадам алда болуымыз керек.

Тағы да қайталап айтарым, инфрақұрылымды жаңғырту ісін одан әрі жалғастырып, осы саладағы озық ел болу үшін цифрландыру мен жасанды интеллектіні кең ауқымда пайдаланған жөн.

Биыл ұзындығы 836 шақырым болатын «Достық – Мойынты» темір жолының екінші желісі іске қосылады. Жобаны өз күшімізбен өте қысқа мерзім ішінде жүзеге асырдық. Бұл жол-дың мән-маңызы ерекше, себебі «Шығыс – Ба-тыс» бағытының жүк өткізу мүмкіндігін айтарлық-

тай арттырады. Бірақ мұнымен тоқтап қалуға болмайды. Үкімет «Бақты-Аяғөз», «Қызылжар-Мойынты» жобаларын уақтылы жүзеге асыруға тиіс. Себебі, аталған жобалар еліміздегі теміржол жүйесінің толық қаңқасын қалыптастырады.

Сондай-ақ негізгі дәліздер аясында автомо-биль жолдарын дамытуға баса мән берген жөн. Қазір елімізде 13 мың шақырым автокөлік жол-дары салынып, жөнделіп жатыр. Жол салған кезде транзиттік дәліздердің мән-маңызына баса көңіл аударған жөн. «Сексеуіл-Бейнеу» жолының құрылысын тездету керек. Осы жолдың арқасын-да Қазақстан аумағы арқылы Қытайдан Еуропаға жүк тасымалдау мерзімінің үштен бірі қысқарады.

Сонымен қатар, көлік жүйесін басқарудың жаңа үлгісін жасаған жөн. Себебі мемлекет ин-вестициясының экономикалық қайтарымы айқын болуы тиіс. Контейнермен жүк тасымалдау ісіне тың серпін беру керек.

Әлемде құрлық арқылы тасымалданатын жүктің 16 пайыздан астамы контейнермен жібері-леді. Бірақ елімізде оның үлесі әлі де төмен – небәрі 7 пайызға жуық.

Үкімет контейнермен жүк тасымалдау ісін жандандыруға арналған арнайы бағдарлама қабылдауы қажет. Онда мультимодальді бағыт-тарды дамытатын пәрменді шаралар да қарасты-рылуға тиіс.

Ішкі тасымалдың көлемін және бәсекеге қабі-летін арттыру үшін көлік саласындағы тариф саясатының тиімді әрі түсінікті болуы айрықша маңызды рөл атқарады.

Қазіргі қазіргі қалыптастыру жүйесінде бірізділік жоқ, ол нарыққа икемделмеген.

Үкімет жыл соңына дейін көліктің барлық түрін ескере отырып, бәсекеге қабілетті тариф саясатын әзірлеуге тиіс.

Жүк тасымалдаушылар рәсімдердің көп уа-қыт алатынын айтып, жиі шағымданады. Олар әр қызметті түрлі цифрлық жүйе арқылы рәсімдеуге мәжбүр. Тіпті, бұрынғыдай қағаз толтырып, әуре-сарсаңға түсіп жатады. Кейбір шекара және кеден бекетінде сапалы интернет жоқ. Бұл да жұрттың наразылығын туғызады. Осындай келеңсіз жағ-дайларды тез арада түзетуіміз қажет.

Сонымен қатар жасанды интеллектіні қолда-на отырып, тасымалды басқарудың кешенді, көпбейінді цифрлық платформасын енгізу керек. Бұл жұмысты тездетіп аяқтау қажет.

Қазан айының соңына дейін кеден және ло-гистика қызметін көрсететін Smart Cargo бірыңғай цифрлық жүйесін іске қосқан жөн. Бұл жүйе ин-фрақұрылымды жеке компанияларға автоматты түрде бірдей қолжетімді етеді.

Шекарадағы өткізу бекеттері жаңғыртылып жатыр. Биыл 8 бекет толығымен іске қосылады. Алдағы 3 жылда тағы 34 бекет жаңарады. Бұл – өте ауқымды шаруа. Себебі, кейбір бекеттердің сапасы сын көтермейді, қазіргі заманның талабы-на сай келмейді, еліміздің беделіне нұқсан келті-реді.

Автокөлікпен жүк тасымалдауға арналған шекара маңындағы қызмет сапасын жақсартуды Үкімет пен әкімдіктерге тапсырамын. Еліміздің бүкіл аумағында кедергісіз тасымалдау жүйесін қалыптастыру – өте маңызды міндет. Транзиттік жүктердің «жасыл дәліз» қағидасымен ес тос-қауылсыз өтуіне барынша жағдай жасау қажет. Жұрттың вагондардың жай-күйіне көңілі тол-майды.

Астанада вагон құрастыратын зауыт іске со-сылды. Бұл осы саладағы өзекті мәселелерді шешу үшін жасалған маңызды қадам болды. Озық халықаралық стандартқа сай жабдықтал-ған заманауи жолаушылар вагонын жасау шетел инвесторының қатысуымен қолға алынады.

Соңғы жылдары авиация инфрақұрылымын жаңғырту үшін көп жұмыс істелді. Былтыр Алма-ты, Шымкент, Қызылорда қалаларында жаңа терминалдар ашылды. Жақында Зайсанда, Ка-тонқарағай және Кендірліде әуежай құрылысы аяқталды. Арқалық әуежайы қалпына келтіріліп жатыр.

Бұл жобалар аймақтардың экономикалық белсенділігін арттыруға ықпал етеді, жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді, сондай-ақ басқа да бірқатар саланың дамуына серпін бе-реді. Сондықтан бұл жұмыс өз жалғасын табады.

Жалпы, Торғай аймағының әлеуметтік-эко-номикалық дамуы Үкіметтің айрықша назарында болуы керек.

Тағы бір маңызды мәселе – әуемен жүк тасы-малдау ісіне айрықша назар аудару қажет. Бұл са-ладағы ахуал жақсарып келе жатыр. Дегенмен оның көлемін арттыра түсуге мол мүмкіндігіміз бар.

Мен бұған дейін әуемен тасымалданатын жүк көлемін екі есе ұлғайту жөнінде тапсырма бердім. Бұған бірінші кезекте, шетелдің ірі инвесторларын тарта отырып Ұлттық жүк тасымалдаушы компа-ния құру арқылы көл жеткізуге болады.

Электронды сауда-саттық пен озық техноло-гиялық өнімдердің саудасы қызып тұрған қазіргі кезде әуемен жүк жеткізу аса жоғары сұранысқа ие әрі табысы көп тасымал түрі саналады. Сон-дықтан біз әуе хабтарын белсенді түрде дамытып, олардың жаһандық логистика тізбегіне кірігуін қамтамасыз етуге тиіспіз.

Сонымен қатар, экспресс-жүк тасымалдау саласын ретке келтіру қажет. Бұл қадам тұтыну-шылардың мүддесін қорғау үшін керек.

Қазір бүкіл әлемде пилотсыз жүк тасымал-дайтын арнайы автокөліктер мен дрондар сияқты көлік түрлері дамып жатыр. Үкімет осындай тех-

нологиялардың тез арада қолданысқа енгізілуіне барынша жағдай жасауы қажет. Соның ішінде тиісті құқықтық актілер қабылдауы керек.

Жалпы, мен бұған дейін бірнеше рет айттым Қазақстан Еуразиядағы көлік хабы болуға тиіс. Бұл – стратегиялық маңызы зор міндет.

Бұл жұмысқа осы салада табысқа жеткен үздік мамандар мен кәсіпкерлерді тарту керек. Бірақ негізгі жауапкершілік – Үкіметте.

Тапсырманың орындалу барысын жылдың басында Үкіметтің жылдық есебінен кейін арнайы жиналыста қараймыз.

Тағы бір маңызды мәселе, бұл – туризм. Жал-пы, бұл салада біраз түйткілді мәселе бар. Шынын айту керек, кәсіби кадрлар тапшы. Осы саладағы бәсекеге қабілетіміз әлі де шамалы.

Мен шілде айында туристік жерлердің бар-лығын ретке келтіру туралы тапсырма бердім. Бұл жұмыс менің жеке бақылауымда. Жұрт жиі бара-тын демалыс орындарынан бөлек, болашағы зор басқа да бағыттардың әлеуетін арттыру маңызды. Міндеттердің ара-жігін ажыратып алған жөн. Жергілікті атқарушы органдар әрдайым туризм инфрақұрылымын жан-жақты дамытуға баса мән беріп, осы жұмысқа жауапты болады.

Ал шетелден туристер тарту мәселесі және отандық туризм саясатын заң тұрғысынан қамта-масыз ету орталық органдардың назарында бо-лады. Осы орайда, Алматы қаласы мен Алматы облысындағы тау туризмі мен тау шаңғысы ту-ризміне арнайы тоқталғым келеді.

Қазіргі таңда бұл бағыттағы ең өзекті мәселе – заманауи инфрақұрылым салу. Егер осы міндетті ойдағыдай орындасақ, еліміздің курорттары жер жүзіне танылып, Қазақстанның бетке ұстар ұлттық бренді болмақ.

БЕСІНШІ. Тұрғын үй-коммуналдық ша-руашылығы мен су инфрақұрылымын жаң-ғырту – тұрақты дамудың негізгі факторы.

Үкімет пен жергілікті атқарушы биліктің әре-кетсіздігі салдарынан еліміздің тұрғын үй-комму-налдық шаруашылығы ондаған жыл бойы қарау-сыз қалып, бірте-бірте оның жай-күйі өте мүшкіл жағдайға түсті.

Қазір бұл ахуалды өзгертіп, инфрақұрылым-ның тозу деңгейін төмендету үшін тиісті шаралар қабылданып жатыр. Соның ішінде тарифтерді ырықтандыру, энергетика және тұрғын үй-ком-муналдық шаруашылығының инфрақұрылымын басқарудың жаңа моделін қалыптастыру сияқты шаралар бар.

Мұндай үлгі бойынша тарифтер өскен сайын халыққа сенімді әрі сапалы қызмет көрсетілуге тиіс. Біз іске «Ақылды қала» құру тұжырымдама-сының көмегі тиері сөзсіз, оны еліміздің барлық өңіріне тарату керек.

Оған озық халықаралық тәжірибелерді қол-данып, білікті басшыларды, соның ішінде шетел мамандарын тарту қажет.

Қазіргі жағдайда мемлекет пен бизнес серік-тестік орнатпаса, тұрғын үй-коммуналдық шаруа-шылығын жаңғырту мүмкін емес. Бұл – аксиома. Кейбір тұрғын үй-коммуналдық шаруашылы-ғы нысандарын әкімдіктердің қарамағында сақ-тап қалу қажет пе, жоқ па деген мәселені жаңаша зерделеген жөн.

Жеке коммуналдық нысандарды мемлекет меншігіне алу – даулы мәселе. Оның бәрі ерте ме, кеш пе, қайтадан кекеге етеді.

Сондықтан мемлекет бұл саланы бақылап реттеумен айналысуға тиіс. Ал оның инфрақұры-лымын жаңғырту және жаңа технологияларды енгізу – жеке сектордың шаруасы.

Білік құрылымдары негізінен цифрлық тәсіл-дерді қолдана отырып, инфрақұрылым жобала-рының ашықтығын қамтамасыз етуге міндетті. Сонда Үкіметке және әкімдіктерге азаматтардың сенімі нығая түседі.

Коммуналдық шаруашылықты жаңғырту ісі инфрақұрылымдар мен тұрғын-үй қорын энер-гияны үнемдеуге көшіру шараларымен қатар жүруге тиіс.

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы са-ласын үнемшіл болуға ынталандыратын жаңа экологиялық және санитарлық-гигиеналық ере-желер енгізу керек. Табиғи ресурстарды, әсіресе, суды үнемдеу мәдениетіне келсек, ол жағынан үлкен кемшілік бар екенін мойындауымыз қажет. Яғни атқарылатын жұмыс шаш-етектен.

Бұл – азаматтардың, әсіресе, жастардың ара-сындағы түсіндіру шараларының, тіпті идеология жұмысының жеке бір бағыты.

Біз қазірдің өзінде судың тапшылығын сезініп отырмыз. Ал оны тұтыну мәдениеті төмен. Су мәселесіне кейінірек тоқталамын.

Соңғы жылдары қарқынды дамып келе жат-қан тұрғын үй құрылысы саласына айрықша на-зар аударған жөн.

Былтыр 19 миллион шаршы метр баспана пайдалануға берілді.

Сонымен бірге, құрылыс сапасын арттыру үшін жасанды интеллект технологияларының (Building Information Modeling, BIM) көмегімен ғимараттарды ақпараттық модельдеу әдісін кеңі-нен қолдану керек.

Үкімет құрылыстың барлық кезеңдерін толық есепке алуды, жоспарлауды, оған мониторинг жүргізуді қамтамасыз ететін ұлттық цифрлық платформаны іске қосу қажет.

Ал жаңа Құрылыс кодексі осы саланың қауіпсіз әрі ашық болуына және тұрақты дамуына жол ашатын берік заңнамалық негізге айналуға тиіс.

(Жалғасы 4-5-беттерде)

«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық

(Басы 1–2–3–беттерде)

Құжатты жыл соңына дейін қабылдау керек. Депутаттардың бұл жұмысқа атсалысуын сұраймын.

Су мәселесін шешу – әлеуметтік тұрақтылықты сақтап, экономиканы дамытудың кепілі. Бұл – ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін басты фактордың бірі.

Біз соңғы екі жылда осы саланың институционалдық негізін қалыптастырдық.

Атап айтқанда, Су кодексі қабылданды, арнайы министрлік құрылды.

Бұл мекеменің алдында ауқымды міндеттер тұр. Оған үстіртін қарамау керек. Осы жұмыспен жүйелі түрде және жан-жақты айналысу қажет.

Қазір құзырлы органдарда еліміздегі су ресурстарының қолжетімді көлемі туралы нақты мәлімет жоқ.

Кейбір каналдағы судың 50-60 пайызы далаға кетуде.

Суды есепке алу технологиясы әбден ескірген. Суды бөліп тарататын орындарда қазіргі заманға сай құрылғылар жоқ.

Шын мәнінде, су – стратегиялық маңызы бар ресурс, сусыз өмір жоқ. Сондықтан бұл сала ұлттық цифрлық жаңғыру жұмысындағы басты бағыттың бірі болуға тиіс.

Су ресурстарының бірыңғай цифрлық платформасын жасау керек.

Платформада жасанды интеллект негізінде жерүсті және жерасты сулары туралы мәлімет жинақталады.

Жоба іске қосылғанда гидрогеология мониторингі, яғни бақылау жұмысына қатысты мәселе толық шешімін табады.

Осы жұмыс Ұлттық су теңгерімін (баланс) қалыптастыру ісімен қатар жүргізілуге тиіс. Бұл – ұзақ мерзімге арналған су саясатын жоспарлаудың аса маңызды тәсілі.

Онсыз бұл салаға тиісті бақылау орнатып, инвестиция тарту мүмкін емес.

Су үнемдейтін технологияны енгізу жұмысы баяу жүруде, нақты нәтиже әлі жоқ.

Бұл жұмысқа белгілі шетелдік компанияларды тартқан жөн. Сондай-ақ Қытайда жасалған әлемдегі ең озық технологияларды сатып алуға болады.

Су тапшылығына байланысты қиындық болуы мүмкін екені алдын ала ескертіп жатады. Соған қарамастан, диқандар суды көп қажет ететін дақыл егуді азайтар емес. Тіпті, егін суаруға қажетті суды еш рұқсатсыз, шартсыз бұрып алатын жайттар жиі кездеседі.

Тағы бір келеңсіз жағдай, бұл – «қара нарықтағы» суды заңсыз сату я сатып алу. Құқық қорғау мекемелері бұл мәселемен айналысуы қажет.

Алайда Аралға қатысты жақсы мысал бар. Әрине, теңіздің тартылуы Қазақстан үшін үлкен қасірет болды. Бірақ одан қорытынды жасалып, теңізді қалпына келтіру үшін жүйелі жұмыс жүргізіліп жатыр.

Бұл кешенді жұмыс 20 жылдан астам уақыт бойы үздіксіз жалғасуда. Соның арқасында Солтүстік Аралды сақтап қалдық. Оның айдыны 36 пайызға ұлғайып, су көлемі екі есе өсті. Су құрамындағы тұздың мөлшері екі есе азайды. Бірақ Аралды толтыру жұмыстары қарқынды жалғаса беруге тиіс.

Каспий теңізінің тартылып бара жатқаны жұртты алаңдатып отыр. Тиісті шара қолданбаса, бұл аса үлкен экологиялық апатқа айналуы мүмкін. Сол себепті мен жақында Қытайда өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының кеңейтілген отырысында осы маңызды мәселеге арнайы тоқталдым, Ұйым аясында Су мәселелері жөніндегі орталық құру туралы ұсыныс айттым.

Каспий теңізі – бір елдің ғана емес, бүкіл аймақтың тағдырына қатысы бар мәселе. Сондықтан жұмылып әрекет ету қажет.

Үкімет Каспийдің су ресурстарын сақтау туралы мемлекетаралық бағдарлама әзірлеуді қолға алуы керек. Оны серіктес мемлекеттермен келісу қажет.

Бүгін біз су мәселесі бойынша дұрыс және орынды шешім табатын болсақ, ертең соның игілігін кейінгі ұрпақ көретін болады. Балаларымыз бен немерелеріміздің тағдыры біздің әрекетімізге тікелей байланысты болмақ.

Қоршаған ортаға жанашыр болу, оған үлкен жауапкершілікпен және шынайы қамқорлықпен қарау ұлттық идеологияның өзегі болуы керек.

Былырдаң бері «Таза Қазақстан» жалпыұлттық жобасы жүзеге асырылып жатыр, бұл баршаңызға аян. Осы жұмысқа миллиондаған азаматымыз атсалысуда.

Жұрт болып жұмылудың арқасында 860 мың гектардан астам аумақ тазаланды, төрт миллионнан астам ағаш отырғызылды. Осындай белсенді жұмысты жалғастыра берсек, аңсаған арманымызға жетіп, Қазақстан нағыз жасыл ел болмақ. Ал бұл келешек ұрпаққа керемет үлгі-өнеге және өсиет болып қалары анық.

Осы жұмысқа атсалысып жүрген азаматтарға, әсіресе, жастарға ризашылығымды білдіремін.

Тазалық мәдениетін қоғамда терең орнықтыру – өте маңызды міндет. Осы бағытта Үкімет экологиялық ағарту ісінің бірыңғай үлгісін енгізуге тиіс. Бұл жұмыс мектептен бастап жоғары оқу орындарына дейін барлық деңгейдегі білім мекемелерін қамтуы қажет.

АЛТЫНШЫ. Кәсіпкерлер елімізді цифрлық дамытудың қозғаушы күші болуға тиіс.

Шағын және орта бизнестің ішкі жалпы өнімдегі үлесі 40 пайызға, ал жұмыспен қамту ісіндегі үлесі 50 пайызға жуықтады. Бұл – жаман көрсеткіш емес. Бірақ осы саланы жүйелі түрде жетілдіре түспесе, экономиканы дамыту және тұрмыс сапасын жақсартуға тың серпін бере алмаймыз.

Екі миллионнан астам шағын бизнес субъектісінің ішінде өнім өндіретін кәсіпкерлер саны алты пайызға да жетпейтіні жасырын емес. Орта бизнесте бұл көрсеткіш жоғарырақ болғанымен, бәрібір көңіл көншітпейді.

Былыр мен «Экономиканы ырықтандыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлыққа қол қойдым. Бұл құжат бизнестің мүддесін ескере отырып, барынша ашық реттеу үлгісіне көшуге негіз болды. Бірақ Жарлық толық орындалмай отыр.

Іскер азаматтардың әлеуетін толық ашу мәселесі күн тәртібінен түскен емес. Сондықтан тиісті құқықтық базаны жаңғырту керек.

Қазір елімізде 21 кодекс, 300-ден астам заң бар. Оларға тым көп түзету енгізілген. Кейбір нормалар бір-біріне қайшы келіп жатады. Түптеп келгенде, осының бәрі бизнестің дамуына кедергі келтіріп отыр.

Заңнаманы түгел тексеріп, зерделеп шыққан жөн.

Жасанды интеллект технологиясы мұны жылдам әрі тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің жанынан Интеллект арқылы реттеу орталығы құрылады. Бұл орталық заңнаманы ретке келтірумен, түсінікті әрі тиімді ұсыныстар әзірлеумен айналысады.

Занды күрделендіре бермеу керек. Қайта оны кәсіпкерлердің қажетіне қарай бейімдеп, министрлер мен әкімдердің нақты нәтиже үшін жеке жауапкершілігін күшейткен жөн.

Мемлекеттік органдар бизнес өкілдеріне ескерту жасаудың орнына әлі күнге дейін тым қатаң әкімшілік шешімдер қабылдайды деген мәлімет маған да жетіп жатады. Мұндай келеңсіздікке жол беруге болмайды.

Міндетті талаптар тізімі бизнесті шектен тыс тексерістерден қорғайтын маңызды құралдың бірі болуға тиіс.

Қолданыстағы нормалардың Кәсіпкерлік кодекске сәйкестігін қосымша тексеріп, тізімді тезірек қолданысқа енгізу қажет.

Біз азаматтарға көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру ісінде зор жетістікке жеттік. Бірақ бюрократиялық рәсімдер әлі күнге дейін бизнеске кедергі болып отыр. Цифрландыру ісінің мақсаты әлі орындалған жоқ.

Бұл ахуалды шұғыл түзеу керек. Ең алдымен, салықтық әкімшілендіруге назар аудару қажет.

Мемлекеттік кірістер комитеті цифрландыру үдерісі бойынша мемлекеттік органдар арасында көш бастауға тиіс. Бұл мекеме жасанды интеллектінің және басқа да озық технологияның әлеуетін салық төлеушілердің мүддесіне сай тиімді қолдануы керек.

Осы жүйелі қадамның бәрі мемлекет пен бизнестің арасындағы қарым-қатынастың мүлдем жаңа, сервисітк үлгісін жасауға арналған.

Жаңа Салық кодексі қазіргі нормалар мен рәсімдерді өзгертумен шектелмеуі керек. Бұл құжат салық төлеушілердің ашықтық пен адалдыққа негізделген жаңа таным-түсінігі мен болмысын қалыптастыруға тиіс.

Мемлекет адал жұмыс істейтін салық төлеушілердің мүддесін қорғайды. Олардың адал еңбегінен түскен салықты елімізді дамытуға жұмсайды.

Салықтан түскен әр теңге халықтың игілігіне жұмсалуға тиіс. Бұл – азаматтарға сапалы мемлекеттік қызмет көрсетіліп, инфрақұрылым салынып, мемлекеттік қолдау шаралары ұсынылуы қажет деген сөз.

Даму институттары кәсіпкерлердің белсенділігін арттыру ісінде айрықша рөл атқаруға тиіс. Бірақ олардың жұмысында біраз кемшілік бар. Даму институттарының қызметін өзгертетін кез келді.

Шын мәнінде, бұл құрылымдар нақты бір салаға бағытталған, терең талдау жасауға қабілетті және инвестиция салуға құқылы толыққанды даму институты ретінде жұмыс істеуге тиіс.

Тағы бір өте маңызды мәселе. Мемлекеттің экономикадағы үлесін азайту көп жылдан бері өзекті міндет болып келеді. Мемлекеттік ұйымдар мен компаниялар негізсіз көбейіп, жеке кәсіпорындардың толыққанды дамуына мүмкіндік бермей отыр.

Елімізде мемлекеттің үлесі бар ұйымдар саны 25 мыңға жуықтайды. Көпшілігінің қызметі мен құрылымы сын көтермейді, қисынға да келмейді. Қазір коммерциялық емес міндеттерді орындау үшін коммерциялық әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылып жүр. Соның салдарынан түрлі шығындар артып, корпоративті органдар көбейіп кетті. Нақты нәтижеге назар аударылмайды. Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігіне Үкіметпен бірлесіп, мемлекеттік секторды реформалау туралы нақты ұсыныстар әзірлеуді тапсырамын, қажет болса, арнайы Жарлық шығарамын.

Будан бөлек, Үкімет Мемлекеттік мүлік туралы заңды жаңартуға тиіс. Заңда мемлекеттің экономикаға қатысу шегі нақты айқындалуы керек. Сондай-ақ, басқару ісіне қатысты құқықтық талаптар көрсетілуі қажет.

ЖЕТІНШІ. Экономиканы жан-жақты жаңғырту жұмыстары адам капиталын дамытуға қатысты жаңа міндеттер жүктейді.

Бұл жерде білім беру саласы айрықша рөл атқарады.

«Келешек мектептері» ұлттық жобасы аясында жоспарланған 217 мектептің 150-і қазірдің өзінде жұмыс істеп тұр. Қалған мектептердің құрылысы алдағы үш ай ішінде аяқталуға тиіс.

Цифрлық технологиялар жаһандық еңбек нарығын жылдам өзгертіп жатыр. Әлемде жасанды интеллектімен жұмыс істеудің қыр-сырын білетін мамандарға деген сұраныс жыл өткен сайын артып келеді.

Жұмыс үдерістерінің едәуір бөлігі цифрлық технологияларды енгізу арқылы автоматтандырылатыны анық.

Сол себепті менің тапсырмаммен 100 мыңға жуық студентті технологиялық жобаларға тартуды көздейтін Al-Sana бағдарламасы жүзеге асырыла бастады. Алайда жасанды интеллектімен жұмыс істеу күзиретін қалыптастыру әлдеқайда ерте жастан, яғни мектеп қабырғасынан қолға алынуға тиіс.

Осыған орай бірқатар бастаманы жүзеге асырған жөн. Ең алдымен, мектеп оқушыларына арналған жасанды интеллект негіздері туралы бағдарлама және оқу материалдарын әзірлеу қажет.

Ұстаздардың жасанды интеллект технологиясын меңгеру дағдысын да қалыптастыру керек болады.

Қашықтан оқыту тәсілі және жасанды интеллект технологиясы негізінде «Qazaq Digital Mektebi» атты шағын жинақты мектеп үлгісін әзірлеуіміз қажет. Мұндай платформа ауылдағы оқушыларды сапалы оқу тәсілдерімен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Елордада балаларды дамыту орталықтарын жеке қаражат тарту арқылы салу тәжірибесі бар. Көптеген кәсіпкер дәл осы мәселе бойынша көмек көрсетуге әзір екенін білдіріп жатыр. Әкімдер осындай жобаларды жүзеге асыруға кәсіпкерлерді белсенді түрде жұмылдыруы керек.

Еліміз білім экономикасына көшіп жатыр. Сондықтан ғылым, білім және инновация саласын басқару тәсілдерін өзара байланыстыру өте маңызды.

Ғылым саласында әлі де мемлекеттің үлесі басым. Бірақ бюджет қаржысының қайтарымы әлі де шамалы болып тұр. Жаңа патенттер, технологиялар мен өндірістер сияқты көзге көрінетін нақты нәтиже жеткілікті емес. Инновациялық саясатты ғылым және жоғары білім министрлігінің құзырына берген жөн.

Министрлік және Ғылым академиясы бірлесіп, ғылыми институттар мен жоғары оқу орындарын үйлестіру ісімен белсенді түрде айналысуы керек.

Жасанды интеллектіні кеңінен қолданатын университеттерге көбірек дербестік беруге болады.

Сонымен қатар, Үкімет дарынды зерттеушілерді қолдау үшін қосымша шаралар қабылдауға тиіс.

Білікті мамандарымызды елге қайтарудың тиімді тәсілдерін ойластырып, қолданысқа енгізу керек. Кадр тапшылығын жою үшін көші-қон саясатын да қайта қараған жөн.

Шетелден елімізді дамытуға үлес қоса алатын мықты мамандарды ұлтына қарай тарту – өте маңызды міндет. Олардың Қазақстанда қалуына жағдай жасау керек. Себебі, бізге білікті мамандар өте қажет. Әсіресе, техникалық мамандықтарды меңгерген өз ісінің нағыз шеберлері керек. Қазіргі тілмен айтсақ, «сапасы жоғары адами ресурстар» қажет.

Өйткені, білікті, саналы адамдар – ұлттық экономиканың арқауы, ел болашағының кепілі.

Елімізге кәсіби даярлығы жоғары, білікті жұмысшылар өте қажет, бұл – анық нәрсе. Сондықтан мен 2025 жылды «Жұмысшы мамандықтары жылы» деп жарияладым. Қазір елімізде мыңдаған жұмыс орны бос тұр. Түрлі салада, тіпті, жалақысы едәуір жоғары жұмыс орындары бар. Бұл орындарды шетелден келіп жатқан адамдар толтыруда.

Жыл сайын мыңдаған инженер, құрылысшы және ауыл шаруашылығы маманы оқуын бітіріп шығады.

Оларға білім беру үшін мемлекет қомақты қаражат бөліп жатыр.

Алайда көбі мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Олар арнайы білімді қажет етпейтін, тез табыс әкелетін жұмыстарды таңдайды.

Әрине, жұмыстың жаманы жоқ, адал еңбектің бәрі – маңызды.

Бірақ бұл үрдіс жеке адамға да, бүкіл елге де үлкен пайда әкелмейді. Азаматтардың өндіріске барғаны абзал.

Экономиканың нақты саласында жұмыс істеуге ұмтылғаны жөн. Осыған мемлекет қажетті жағдай жасауы керек. Жұмысшы мамандықтарына деген құрметті арттыра түсуіміз керек. Оларға лайықты жалақы төлеу қажет. Бұл – мемлекетіміздің алдында тұрған негізгі міндеттің бірі.

Еңбек нарығын, әсіресе көші-қон мәселесін реттеу саласында есепке алудың орталықтандырылған жүйесі жоқ. Бұл жағдай осы саладағы болжау жұмысының сапасына және шешімдердің тиімділігіне кесірін тигізеді.

Үкімет ел ішіндегі және шетелдегі көші-қон ағымының есебін жүргізетін бірыңғай цифрлық жүйе енгізуге тиіс.

Ішкі және сыртқы көші-қон үдерісінің бақылаусыз қалуы жұрттың бәрі тұрғысы келетін ірі қалаларымыздың инфрақұрылымына орасан салмақ түсіріп отыр.

Астана – соның айқын мысалы. Соңғы үш жылдың өзінде елорда тұрғындарының саны 250 мыңнан астам адамға, соның ішінде былыр 100 мың тұрғынға көбейді. Биылғы өсім онсыз да жоғары саналатын осы көрсеткіштен асып түсуі мүмкін.

Елордада халық саны ресми түрде 1,5 миллион адам болғанымен, оның инфрақұрылымы іс жүзінде күн сайын 1,9 миллион адамға қызмет көрсетеді.

Басқаса айтсақ, Астана 400 мыңнан астам адамға, яғни халық саны бойынша орташа қала саналатын тағы бір шаһардың тұрғындарына пар-ға-пар жұртқа ешқандай жоба-жоспарсыз қызмет етіп жатыр.

Сондықтан қаланы сумен және жылумен қамтамасыз ететін жүйелердің үздіксіз жұмысына қауіп төніп тұр.

Астанада 2022 жылдан бері мұқтаж жандарға 7 мыңға жуық пәтер, соның ішінде көп балалы отбасыларға 1380, жетім балаларға 835, ерекше қажеттілігі бар адамдарға 665 пәтер берілді.

Кейбір облыс әкімдері корпоративті салықтан түскен қаражатты көше бойындағы тас тақтайшалар салу сияқты тиімсіз жобаларға шашудан әріге бармайды. Әрине, содан соң жұрт әлеуметтік қызметтері мен жеңілдіктері бар Астанаға қарай ағылады.

Мұндай ахуал күрделі мәселелер туындауына әкеп соқтырады. Қалада әлеуметтік тұрғыдан осал топтағы жандардың саны бірнеше есе артқан, әлеуметтік қолдауға арналған шығындар да бюджет кірісінен жылдамдық өсіп жатыр. Ал әлеуметтік міндеттемелердің үлесі тым артып барады.

Мектеп инфрақұрылымы қазірдің өзінде шамадан тыс жұмыс істеп, шатқаяқтап тұр. Жыл сайын 15 мектепке дейін салу қажеттігі туындап жатыр.

Емханалардың жүктемесі өте көп, онда орын тапшы.

Соның салдарынан әкімдік қаланың қарқынды дамуына жағдай жасаудың орнына әлеуметтік шығындарға қыруар қаржы жұмсауға мәжбүр. Оның қала бюджетіндегі үлесі қазірдің өзінде 60 пайызға жеткен. Бұл ахуалды түзеу үшін түбегейлі шаралар қабылдау қажет.

Жұрттың өңірлерден ел астанасына не себепті тоқтаусыз көшіп жатқанына мұқият талдау жүргізіп, әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан тартымды басқа да орталықтар құруға арналған кешенді шаралар қабылдау керек.

«Жүргенге жөргем ілінеді» деген қағидатты енгізіп, өңірлердің әлеуметтік міндеттемелерін қаржыландыру мәселесін қайта қараған жөн.

Сонымен қатар, аймақтардағы әлеуметтік тұрғыдан осал топтағы азаматтарға бөлінетін әлеуметтік төлемдерді біріздендіру керек.

Мемлекеттің көз алдындағыдан басқаны көрмей, бәрине көне беретін әлеуметтік саясаты жүзден астам түрлі жеңілдіктің пайда болуына әкеп соқтырды. Осы жеңілдіктерді әперемін деп «көмек қолын» созатын жылпостар да көбейді.

Біз әлі күнге дейін бұрынғы КСРО аумағындағы және одан тыс басқа да аймақтардағы қақтығыстарға қатысқан азаматтарға арнайы төлемдер жасап, медициналық қызмет көрсетіп келеміз. КСРО-ның ыдырағанына 35 жыл болса да, ардагерлеріміз барған сайын «жасарып», көбейіп барады.

Мемлекет өзінің негізгі міндеттерін орындаудан бас тартпайды. Бірақ әлеуметтік жеңілдіктерді қолдан көбейту – елді дамытуға, яғни мектеп, аурухана, көлік инфрақұрылымдарын және басқа да нысандар салуға жұмсалуды қажет қыруар қаражатты желге шашу деген сөз.

Кезінде біздегі «әлеуметтік саланың жана-шырлары» толық емес отбасы деген жеңілдікке мұқтаж адамдар санатын ойлап тапқан еді.

Соның салдарынан, ажырасқан отбасылар саны күрт өсіп, біз бір кезде бұл көрсеткіш бойынша әлемде «көш бастаған» елдердің қатарына қосылдық. Мұндай мысалдар аз емес. Осылайша, біз өзіміз жалқаулық пен масылдыққа жол беріп отырмыз.

Отбасы мүшелерінің барлығы дерлік нысаналы әлеуметтік көмек пен жәрдемде алатын болса, жұмыс істеудің не қажеті бар?

Турасын айтсақ, әлеуметтік салада оңтайлы шешім қабылдаудың орнына, Үкімет кемінде 15 жыл бойы әлеуметтік масылдық пен әлеуметтік алаяқтыққа жол беріп келді.

Елдегі демографиялық үрдістерді егжей-тегжейлі зерделеп, ұзақ жылға арналған шешімдер қабылдау айрықша маңызды.

Алайда, осы салада мәліметтерді тиісті деңгейде есепке алып, талдау жасау жолға қойылмаған. Бұл жағдай еңбек нарығының сұранысын болжау, инфрақұрылымды дамыту жұмысын жоспарлау және басқа да міндеттерді орындау жолында қиындық туғызды.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің базасында ауқымды деректер мен жасанды интеллект технологиялары енгізілген Демографиялық үдерістерді талдау және болжау орталығын құру керек.

Демография және еңбек нарығындағы үрдістер зейнетақы жүйесіне қатысты ұстанымдарды қайта қарауды қажет етеді.

ЗЕРДЕ

ТІЛ МЕН ТАРИХ ТОҒЫСҚАН КҮН

Алматыда ұлттық мұра ұлықталған мәдени-танымдық шаралар өтті

5 қыркүйек – Қазақстан халқының тілдері күнімен қатар, қазақ руханиятының шамшырағы, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының туған күні. Осыған орай Алматы қаласында бірқатар мерекелік шаралар ұйымдастырылып, ұлт мұрасына құрмет көрсетілді.

Ұлт ұстазының рухы

Салтанатты күннің шымылдығы Алаш арысы Ахмет Байтұрсынұлының ескерткішіне гүл шоқтарын қою рәсімімен ашылды. Бұл – ұлт ұстазының рухына деген тағзым ғана емес, тілге, тарихқа, мәдениетке деген құрметтің көрінісі болды. Гүл қою рәсіміне қала әкімдігі, зиялы қауым өкілдері, қоғам қайраткерлері, студенттер мен оқушылар қатысты.

Артынша Алаш қайраткерінің музей-үйінде «Ұлт ұстазын ұлықтау» атты «дөңгелек үстел» өтті. Жиын барысында Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілінің дамуына сіңірген ерен еңбегі, ағартушылық қызметі және Алаш қозғалысындағы тарихи ролі кеңінен қаузалды.

Мемлекеттік тілді дамыту институтының директоры, ахметтанушы Бижомарт Қапалбек ұлт қайраткерінің туған күні лайықты түрде тойлануы керек екенін баса айтты: «Бүкіл түркі халықтарының ішінде ұлттық жазуды жасап берген Ахмет – феномен. Қазақ тарихында тұлға көп. Бірақ Ахаңның жөні бөлек. Тіпті, оның жасаған әліпбиі мен терминологиясы бүгінге де жарамды. Ұлт зиялысын ұлықтау бүгінмен бітпей, жалғаса беруі керек», – деді спикер.

Қазақ тіл білімінің негізін қалаған бірегей еңбектер

Ахмет Байтұрсынұлы – XX ғасыр басындағы қазақ руханиятының көшбасшысы. Ол – әліпби түзген реформатор, тілдің тірегі бекіткен лингвист, ұлт тарихын танытқан оқымысты. 1872 жылы 5 қыркүйекте дүниеге келген Ахмет Байтұрсынұлы өзінің бүкіл саналы ғұмырын қазақ тілін дамытуға, білім мен мәдениетті өркендетуге арнады.

Ол негізін қалаған «Қазақ әліпбиі» мен «Тіл – құрал» оқулығы – қазақ тіл білімінің негізін қалаған бірегей еңбектер. Ана тілімізді оқу мен оқытуға ғылыми жүйе енгізіп, қазақ баласына алғаш рет өз тілінде сауат ашуға мүмкіндік берді.

– Бүгін ерекше күн. Ахмет Байтұрсынұлының еңбегін бағалап, әруағын ардақтап, туған күніне орай тіл мерекесінің тұспа-тұс ұйымдастырылғаны үшін басшылыққа да ризашылығымды білдіремін. Барша халқымды бүгінгі мерекемен құттықтаймын! Тіл – ұлттың жаны, рухының үні, ең құнды дүниелердің алтын қоймасы. Сол тілдің әліпбиін алғаш жасап, негізін қалаған, қаншама қиындық кездесе де, соның бәрін жеңіп, қазақтың тілін ерекше бағалап, «Тілі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады» деп жан дүниесімен ұлтына қалтқысыз қызмет еткен Ахмет Байтұрсынұлының туған күні тағы да құтты болсын! – деді Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, тіл жанашыры Асылы Осман.

Суреттерді түсірген Қ.ҚОНЫСБАЕВ.

Тарих алдындағы жауапкершілік

Ахмет Байтұрсынұлы – Алаш зиялыларының серкесі, халықтың жоғын жоқтаған қайраткер. Ол – тек тіл маманы ғана емес, еркін ойдың, ұлттық сананың шамшырағы. Өкінішке қарай, кеңестік саясат оның еркін рухын кешірмеді. 1937 жылы атылып, саяси қуғын-сүргіннің құрбаны болды. Бірақ оның артында өшпес мұрасы қалды. Бүгінде Ахмет атындағы көшелер, мектептер, ескерткіштер – оның мәңгілік тұлғасын ел жадында жаңғыртып келеді.

– Қазақстан халқы тілдері мерекесі күні 2017 жылы арнайы қаулымен ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының туған күніне орай 5 қыркүйекте белгіленді. Содан бері бүгінге дейін тұрақты түрде атап өтіліп келе жатыр. Таңның атысынан бері Ұлттық ұланның сарбаздары бой түзеіп, зиялы қауым, мекеме өкілдері және қала тұрғындары ескерткішке гүл шоқтарын қойды, – деді Алматы қаласы әкімі аппаратының Тілдерді дамыту және ономастика бөлімінің басшысы Бақыт Қалымбет.

Айта кету керек, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің «Ақ шатыр» алаңында «Ана тілім – ардағым» атты мәдени-танымдық іс-шара өтті. Бұл мерекелік кеште тіл жанашырларына арнайы төс-белгілер табысталды. Іс-шара қатысушыларына ұлттық өнер, қазақ әдебиеті және Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен еңбегі туралы викториналық сұрақтар қойылып, жеңімпаздарға бағалы сыйлықтар берілді.

Алматыда өткен бұл іс-шаралар – тілге деген құрметтің, тарих алдындағы жауапкершіліктің және ұлттық бірегейлікті дәріптеудің жарқын көрінісі. Тілімізге тірек болып, ұрпағымызға үлгі болатын Ахметтей алыптар барда, рухани тұғырымыз ешқашан шайқалмайды.

Дана
САДЫРҚАН.

ӘКІМ ТАПСЫРМАСЫ

МӘДЕНИ НЫСАНДАР

жаңғыртылуда

Мегалополисте мәдени инфрақұрылымның дамуына ерекше көңіл бөлінуде. Алматы қаласы әкімінің орынбасары Азамат Қалдыбеков бірқатар нысандарды аралап, жүргізіліп жатқан жөндеу жұмыстарының барысын тексерді.

Ернұр
РЫСБАЙ

Жұмыс тобы алдымен Райымбек батырдың кесенесі мен мемориалдық кешенінде болды. Бұл жерде қайта жаңғырту жұмыстары қызу жүріп жатыр. Кесене аумағында музей мен әкімшілік ғимарат салу, сондай-ақ көгалдандыру және абаттандыру жұмыстары жоспарланған. Бұл – тарихи мұраны сақтап, жас ұрпаққа жеткізудегі маңызды қадам.

«Алатау» дәстүрлі өнер театры да жаңа келбетке ие болуда. Мұнда күрделі жөндеу қолға алынып, ғимараттың қасбеті жаңартылды, ауласы абаттандырылуда. Көрермендер залына жаңа орындықтар қойылып, кілем төселуде. Сонымен қатар, желдету жүйесі мен инженерлік коммуникациялар толықтай ауыстырылды. Бұл өзгерістер театрға келушілер үшін қолайлы жағдай жасап, дәстүрлі өнерді насихаттауға кең жол ашады.

Мониторингтік топ орталық стадионды да аралады. Қазіргі таңда мұнда инженерлік желілер тексеріліп, жарық беру жүйесі жаңартылуда. Сонымен қатар, аумақты көгалдандыру және көркейту жұмыстары жүріп жатыр.

Азамат Қалдыбеков нысандардағы жұмыстар сапалы орындалып, белгіленген мерзімде аяқталуы керектігін қадап айтты.

Суретті түсірген С. ҚҰСАЙЫНОВ.

Мәдени және спорттық нысандардың жаңаруы қала тұрғындары үшін үлкен мүмкіндік. Бұл бір жағынан – тарихи-мәдени мұраның сақталуына, екінші жағынан – мегаполис тұрғындарының бос уақытын тиімді өткізуіне жағдай жасайды. Алматының мәдени тынысы осы арқылы бұрынғыдан да жандана түспек.

НАУРЫЗБАЙ АУДАНЫ

«ТІЛДЕР САЯБАҒЫ ФЕСТИВАЛІ»

Қазақстан халқының тілдер күніне орай Алматыдағы «Тілдер саябағы фестивалі» ұйымдастырылды. Іс-шараны Алматы қаласы Жастар саясаты басқармасының қолдауымен Наурызбай ауданындағы комьюнити орталығы ұйымдастырды.

Фестивальге 200-ден астам жастар, студенттер мен қала тұрғындары қатысты. Бағдарлама аясында көптілді квиз-турнир «Poliglot Battle», тілдік шеберлік сағаттары, «Бауырсақ Party», «Жылулық бұрышы», тіл курстарының көрмесі

және «Көп білсең...» байқаулары өтті.

Іс-шараның басты мақсаты – мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту, көптілділікті дамыту және этностар мәдениетін дәріптеу арқылы қазақстандық бірегейлікті нығайту.

Наурызбай ауданы Комьюнити орталығының жетекшісі Ермұхаммед Сейтханұлы жастарды полиглот болуға шақыра отырып, білімділердің заманында көш соңында қалып қалмау керек екенін жеткізді:

– Алматы қаласы Жастар саясаты басқармасының қол-

ТАҚЫРЫПҚА ОРАЙ

Наздана НҰРМҰХА-МЕДОВА, «Бәйтерек» орталығының ағылшын тілі мұғалімі:

Шет тілін жаңа әдіспен үйретеміз

Біз оқушылар үшін арнайы шеберлік сабақтарын өткіземіз. Орталықта ағылшын тілінен тегін курстар бар. Грамматиканы әртүрлі ойындармен жеңіл үйреніп, ағылшын тілін жаттықтыруға болады. Жұмыс істеп жүргеніме 2 жыл болса да, маған оқушылар жиі келеді. Күніне 3-4 сағат бойы ынтасы бар жастардың қызығушылығына қарай музыка, мультфильм арқылы шет тілін меңгеруге баулимыз. Осындай жаңа әдістермен жас та, кәрі де, яғни кез келген адам ағылшын тілін оңай үйрене алады.

дауымен «Tilder fest» атты мерекелік іс-шараны ұйымдастырдық. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде өтетін жиынды әлеуметтік желілерге алдын ала жарияладық, хабарландыру жібердік. Сол арқылы мектеп оқушылары, аудан тұрғындары, тіпті жасы үлкен кісілер көптеп қатысып жатыр. Бұл фестиваль жыл сайын өткізілетін «Тілдер саябағы» жобасының аясында ұйымдастырылады. Жоспар бойынша бүгінгі фестивальден кейін аптаның әр күні саябақтарда тіл үйрететін курстар өтетін болады. XXI ғасыр – білімділердің заманы. Сондықтан жастарды полиглот болуға шақырамыз, – дейді орталық жетекшісі.

Дана БОЛАТҚЫЗЫ.

Суретті түсірген С. ҚҰСАЙЫНОВ.

ОЙ. ПІКІР. ҰСЫНЫС

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі Ерлан Қарин өзінің Telegram арнасында биылғы Президент Жолдауының маңызы, біріктіруші идеясы жайлы пікір білдірді.

ЖАҢА ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ:

цифрлық трансформация мен жасанды интеллектіні енгізу

– Биылғы Жолдаудың біріктіруші идеясы – цифрландыруды кең көлемде дамыту және жасанды интеллектіні жаппай енгізу. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев экономиканың түрлі салаларына цифрландыру мен жасанды интеллект құралдарын жеделдетіп енгізу міндетін жүктеді. Бұл қадамның барлығы жинақтала келіп, Қазақстанның жаңа Ұлттық цифрлық даму стратегиясына біріктіріледі. Қазақстан жаңа технологияларды дамыту мен енгізуде кешенді әрі жүйелі шешімдер қабылдаған әлемдегі алғашқы елдердің бірі болып отыр.

Бұл ретте Қазақстан болашақта технологиялық тұрғыдан дамыған мемлекет атануды көздейді. Осылайша биылғы Жолдауда цифрлық трансформация мен жасанды интеллектіні енгізу біздің ел үшін жаңа ұлттық идея ретінде айқындалды.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың жаңа саяси бастамаларының негізгі қырлары:

- Ұсынылған парламенттік реформа президенттік саясаттың «Күшті Президент – Ықпалды Парламент – Есеп беретін Үкімет» басты формуласын дамытады.

Саят ТАРАНОВ, «Алатау Жарық компаниясы» АҚ жабдықтарды жөндеу шебері:

Энергетикалық қауіпсіздік – ел дамуының басты шарты

Энергетика саласының маманы әрі еңбек ұжымы атынан өкіл ретінде мен Мемлекет басшысының Жолдауын қоғам өкілдері мен түрлі сала мамандары қатысқан залда ерекше ықыласпен тыңдадым.

Президенттің сөзі негізінен цифрландыру мен жасанды интеллектке арналса да, басқа да маңызды әлеуметтік-экономикалық мәселелер назардан тыс қалмады. Қозғалған көптеген тақырыптар менің кәсіби қызметіме және Қазақстан энергетикасының болашағына тікелей қатысты.

Энергетик ретінде Президентіміздің «энергетикалық ауысым – мақсат емес, тұрақты дамудың

құралы» деген сөзін толық қолдаймын. Біздің энергетикалық жүйеміздің нақты мүмкіндіктері мен елдің ұзақмерзімді мүдделеріне негізделген бұл ұстаным – байыпты әрі рационалды шешім. Бұл, әсіресе, энергетикаға түсіп жатқан жүктеменің артуы мен инфрақұрылымды жаңғырту қажеттігі жағдайында айрықша маңызды.

Президент Қазақстанның әлемдік компаниялармен өзара тиімді ынтымақтастыққа ашық екенін атап өтті. Бұл энергетика үшін айрықша маңызды, себебі, тәжірибе мен технология алмасусыз бұл салада прогресс мүмкін емес. Мұндай ұстаным елдің энергетикалық егемендігін нығайта түседі.

САРАПТАМА

Жолдау жаңалығы:

БІР ПАЛАТАЛЫ ПАРЛАМЕНТ

Бұл – Әділетті Қазақстанды құру жолындағы маңызды қадам болмақ

2025 жылғы 8 қыркүйекте Қазақстан Республикасы Парламентінің қос палатасының бірлескен отырысында Қазақстан Республикасының Президенті жыл сайынғы дәстүр бойынша «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» тақырыбындағы Қазақстан халқына Жолдауын жариялады.

Мемлекет басшысы Парламент депутаттарының өткен сессиядағы жұмыстарына жоғары баға берді. Халық өкілдерінің жазғы каникул кезеңінде өңірлерге барып, сайлаушылармен жолыққанын да атап өткен Президент еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму бағытын айқындап берді.

Цифрлық даму – экономикалық дамудың негізгі қозғаушы күші

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында алдағы үш жыл ішінде елдегі барлық салаларды цифрландыру, әсіресе, жасанды интеллект мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану һәм дамыту жұмысына баса назар аударды. Үкіметтің мойнындағы тапсырмаларға тағы бір топ тапсырма қосылды. Оның ішінде ҚР Цифрлық даму және жасанды интеллект министрлігін құру тапсырмасы да бар.

Жолдауда айтылған цифрлық даму ұстанымы мемлекеттік басқаруда ашықтықты, халыққа тиімділікті қамтамасыз етпек. Бұл – еліміздің цифрлық дәуірдегі даму бәйгесінде көштен кейін қалмауға бекінгенінің айқын көрінісі. Оның үстіне кейбір мемлекеттік операцияларды цифрлық теңге арқылы жүргізу бастамасы да жүйелі бағыт алды деп есептеуге негіз пайда болды. Елдегі қалыптасқан саяси дәстүр бойынша Президенттің тапсырмасын орындауға мемлекеттік аппараттың негізгі күші жұмылдырылады.

«Цифрлық кодекс», «Құрылыс кодексі», «Банк туралы заң» қабылдау бастамалары да алдағы уақытта жедел жүзеге асырылып, қоғам талқысына ұсынылатын құжаттар қатарынан. Қазақстандағы саяси реформалардың осындай іргелі құжаттармен негізделуі – Президенттің жүйелі жұмысты талап ететінінің дәлелі.

Қаржы нарығындағы ірі ойыншылар – екінші деңгейлі банктердің тұтынушылық несиеге немесе соған ұқсас тәуекелі аз секторға баса назар аударатынын жұртшылық жақсы біледі. Бүгінгі Жолдаудағы ең өзекті ұсыныстардың бірі – Президенттің екінші деңгейлі банктерді экономиканың нақты секторына қаражат салуға шақыруы. Мемлекет басшысы инвестициялық саясатты жетілдіруді айта отырып, әр өңірдің инвестициялық

тартымдылық коэффициентін әзірлеуге тапсырма берді.

Заң мен тәртіп – қоғам сапасын айқындайтын тетік

Кейінгі үш жылда жүзеге асырылып жатқан реформалар – «Әділетті Қазақстанды» құрудағы жүйелі жұмыстар. Бірнеше заң жобасы бойынша депутаттардың қолдауын сұраған Президент инвестицияның, әсіресе, өңдеу өнеркәсібі саласына тікелей инвестиция тартудың маңызын айтты.

Қазақстанның экономикалық қуаты – логистикалық мүмкіндіктері мен цифрлық даму. Бұл туралы шетелдік сарапшылар да, елдегі мамандар да жиі айтады. Қытаймен экономикалық байланыс туралы бірнеше рет сөз еткен Мемлекет басшысының емеурінін түсіну қиын емес. Сыртқы саясатта ауған жүктей теңгерімінен айырылған жағдай екі көршінің арасында өз орнын тапқандай. Бұл – экономикалық байланысты күшейте отырып, елдің тұрақты дамуы үшін жан-жақты кепілдік алудың амалы.

Жалпыұлттық жоба деген баға алған Алатау Сити қаласы туралы Жарлық жобасы он күн ішінде Мемлекет басшысы қарауына енгізілмек. Ал жарты жылда арнайы статусты қамтамасыз ететін заң қабылданатыны туралы да айтылды.

Біздің назарымызды аударған мәселе – Президенттің 2024 жылғы 8 мамырда қол қойған «Экономиканы ырықтандыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы. Осы құжатта Ұлттық қордың қаражатын Президент келісімсіз пайдалануға тыйым салынған. Президент дәл осы құжаттың талаптары баяу орындалып жатқанын айтып, Үкіметке сын-пікір білдірді.

Заң мен тәртіп – елдің мәдениетін, даму деңгейін, қоғам сапасын айқындайтын әрі тәрбиелейтін тетік. Елде заң мен тәртіптің культ болуы, азаматтардың негізгі қағидаты елдің заңнамалық базасы болуы – ұзақ жылдар бойы жиналған параллель түсініктерді жойып, ізгі жұртқа айналу жолындағы негізгі міндет.

Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасының Парламентін бірпалаталы етіп құру туралы ұсынысты көпшілік талқысына ұсынды. Халық тағдырына тікелей әсер ететін шешімдердің құпия талқылануын құп санамайтын Қасым-Жомарт Тоқаев қазіргі шақырылым депутаттарын алаңсыз жұмыс істей беруге шақырды.

Нью-Йорктегі баяндама: Президент не ұсынбақ?

Мемлекет басшысы жыл соңына қарай БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының Нью-Йорктегі жиынында арнайы баяндама жасайтынын және халықаралық ұйымды реформалау жайлы бірқатар ұсыныстар айтатынын мәлімдеді.

Қасым-Жомарт Тоқаев – халықаралық ұйымның әрекетсіздігі мен ұйым қабылдаған құжаттардың ықпал-күші азайғанын айтып, түрлі мінберлерден бірнеше рет сын-пікір білдірген. Жақында ғана Қытайда өткен ШЫҰ саммиті кезеңінде де бірқатар ел басшылары осы пікірге ойысқанын байқадық. Бұл ненің белгісі?

Қазіргі таңда жаһандық тәртіп пен әлемдік саяси құндылықтар қайта қаралып жатыр. Бұл – дәуір алмасу кезеңінде қайталанатын құбылыс. Геосаяси шиеленістер мен дағдарыстар әлемдік деңгейдегі қуатты елдердің жаңа тәртіп қалыптастыруға мүдделі екенін айқындап берді. «Орта держава» деген ұғымды қалыптастырып, бірқатар ірі көшбасшылар тарапынан қолдау алған Қасым-Жомарт Тоқаев әлемдік саясаттағы әрі Орталық Азия аймағының көшбасшысы есебінде жаңа жаһандық тәртіп қалыптастыру тарихи кезеңінің қатысушысы статусын алып отыр.

БҰҰ-ның Қауіпсіздік кеңесінің жұмысын сынға алған Президент халықаралық ұйымды реформалау бойынша нақты ұсыныстар беретіні белгілі. Ең маңыздысы – осы ұсыныстар алдағы жаһандық өзгерістердің бастамасы болады және Орталық Азия аймағының жаңа тарихи кезеңдегі даму еркіндігі мен қауіпсіздік кепілдігін айқындайды.

Ел ішінде, ішкі саясатта, әлеуметтік саясатта атқарылар қыруар шаруа бар. Сонымен қатар, азаматтардың әл-ауқатын арттыру, еңбек нарығын қорғау және әділетті бәсекені қалыптастыру, сапалы мамандарды даярлау жұмыстары да кезек күттірмей тұр. Оның сыртында энергетикалық тәуелсіздік, жаһандық климаттық өзгерістер жағдайындағы экологиялық қауіпсіздік, аймақтарды дамыту, тұрғын үй коммуналдық шаруашылығы сияқты жүйелі мәселелер тағы бар.

Тарихи кезең: әр азаматтың мойнындағы аманат

Президент Жолдауынан радикалды өзгерістер күту – біздің қоғамның саяси мәдениетіне сіңген дағды. Бұл Жолдау ұзақмерзімді саяси реформаларға анонс жасағанымен, түбегейлі өзгерістерсіз жарияланды. Түбіне үңілсеңіз, бүгінгі Жолдауда елдің азық-түлік қауіпсіздігі, даму тұрақтылығы, цифрлық кезеңге бейімделу сияқты жүйелі мәселелер айтылды.

Сондай-ақ, әлеуметтік қолдау арқылы халықтың масылдық пен жалқаулық деңгейін өсіру қаржыландырылып отыр деген ұстаным да бүгінгі жағдайды дөп басады. Расында, әлеуметтік қолдауды алу үшін елде ажырасу көрсеткіші артқанын екінші бірі біледі. Тиісті мемлекеттік орган Президент тапсырмасын орындау кезінде әлеуметтік қолдауға мұқтаж топтардың зардап шекпеуін қадағалауы керек. Радикалды өзгерістерден бойды аулақ ұстап, жылт еткен жаңалыққа елеңдейтін емес, ұзақмерзімді әрі болашаққа оң ықпал ететін шешімдерге назар аударған жөн. Саясаттанушылар қауымдастығы да Мемлекет басшысы жария еткен бірпалаталы Парламенттің партиялық тізіммен жүретініне мән беру керек.

Тарихи кезеңде тұрмыз. Елдің іргесі тыныш, ортасы берекелі, беделі жоғары болуы – әр азаматтың мойнындағы аманат.

Әділет МӘДЕНИЕТ, сарапшы

ПОЛИЦИЯ

ҚҰЖАТТАНДЫРУ мен САҚТАНДЫРУ жауапкершілікті күшейтеді

Алматыда соңғы жылдары электрлі велосипедшілер мен мопедшілер саны күрт өсті. Жеңіл, қалтаға салмақ салмайтын, екпіні жылдам, ең бастысы – экологиялық таза көлік болған соң, оған сұраныс артқаны заңды. Бірақ сұраныспен бірге қауіп те көбейді.

Ернұр
РЫСБАЙ

Тіркеу тәртібі

Биылдың өзінде мопедтердің қатысуымен 534 жол апаты тіркелді, 10 мыңнан астам жүргізуші әкімшілік жауапкершілікке тартылып, 1700 көлік айып тұраққа қойылды. Электрлі самокат пен велосипед иелері 12 мыңға жуық құқықбұзушылық жасаған. Бұл – көшедегі тәртіп пен мәдениеттің әлсіздігін ғана емес, ережелердің пайдаланушыға дейін «жете бермейтінін», бақылау мен ақпараттандырудың жеткіліксіздігін де көрсетеді. Жаяулармен бір жолақты бөлісу, тротуардағы жылдамдық, бағдарламға бағынбау, қауіпсіздік жабдықтарын (дулыға, шам, катафот) пайдаланбау, кәмелетке толмағандардың бұл көлік түрлерін тиісті құжатсыз мінуі – апаттардың негізгі себептеріне айналып отыр.

Осы ахуалға жауап ретінде Алматы қалалық Полиция департаменті ӨКҚ өткізген брифингте электрлі велосипедтерді тіркеу тәртібін түсіндірді. Әкімшілік полиция басқармасының Процессинг орталығының басшысы Айдын Меркімбаевтың айтуынша, қуаты 250 ваттан асатын, әрі сағатына 25 шақырымнан жоғары жылдамдықпен жүретін қазіргі үлгідегі көптеген электрлі велосипедтер техникалық тұрғыда мопедке жатады. Демек,

мұндай көлік құралы міндетті түрде тіркеліп, мемлекеттік нөмір, техникалық құжат және сақтандыру полисін алуы тиіс. Оны «А» санатындағы жүргізуші куәлігі бар азаматтар ғана басқара алады.

– **Мақсатымыз** – жаңа көлік түрін шектеу емес, керісінше олардың қалалық ортаға қауіпсіз кірігуін қамтамасыз ету. Біз халықтың электрлі велосипедке құмарлығын түсінеміз, экологиялық таза көлікті қолдаймыз. Бірақ бәрі заң шеңберінде жүзеге асуы тиіс, – дейді **Айдын Меркімбаев**. Бұл талап – «бәріне тыйым салу» емес, нақты күштік және жылдамдық шегінен асатын құрылғыларды реттеу арқылы жауапкершілікті күшейту.

Есепке алудың пайдасы қандай?

Біріншіден, есепке алу апат болғанда, кінәлі тарапты жедел анықтауға мүмкіндік береді, сақтандыру механизмі іске қосылып, жәбірленушінің шығынын өтеу жолы ашылады. Екіншіден, нөмір мен техникалық құжат ұрлықпен күресті жеңілдетеді.

Табылған көлікті иесіне қайтару оңайлайды, «қара нарықтағы» ескі-құралдың айналымы тарылады. Үшіншіден, тіркеу мен сақтандыру арқылы қала билігі нақты дерек жинайды – қай аудандарда микро-қозғалыс ағыны көп, қай қиылыстар аса қауіпті, қай жерде велоинфрақұрылым жетіспейді – соның бәріне талдау жасап, жол белгілерін, веложолақтарын, жарықтандыруды, жылдамдық шектеулерін дәлелді түрде күшейте алады. Төртіншіден, техникалық регламентке сай келмейтін, «чиптелген» немесе тежегіш-жарығы нашар көліктерді анықтап, қауіптің алдын алу мүмкіндігі артады.

Дегенмен, сұрақтар да аз емес. Құжаттандыру мен сақтандыру құны әлеуметтік әлсіз топтар үшін ауыр болып жүрмей ме? Курьерлік қызметте істейтін жастардың күнкөрісіне әсер етпей ме? Қатаң талап бір бөлігін «көлеңкеге» кетіріп, тіркеусіз жүруге итермелемей ме? Бақылау тек айыппұл салуға емес, мәдениетті арттыруға қызмет ете ме? Бұл сұрақтардың жауабы – саясатты «жазалау» емес, «бейімдеу» бағытымен жүргізуде.

Біріншіден, өтпелі кезең қажет. Түсіндіру науқаны, тегін кеңес беру, құжат рәсімдеуді жеңілдететін «бір терезе» қағидаты.

Екіншіден, әлеуметтік қолдау тетігі ойластырылса – студенттер мен курьерлерге жеңілдік, дулыға мен шамаға ваучерлер, сақтандыру полисіне бөліп төлеу – қауіпсіздікке ынталандыру артады.

Үшіншіден, корпоративтік жауапкершілік керек. Жеткізу платформалары өз райдерлерін оқытып, сақтандырумен қамтып, тіркеуді аяқтағандарға ғана тапсырыс беру тәртібін енгізсе, нарық өзі тәртіп орнатады.

Төртіншіден, инфрақұрылымсыз тәртіп болмайды. Үздіксіз веложолақтар, қауіпті қиылыстарды айқын жолақтау, түнде көріну үшін шам мен белгілеуді міндеттеу, жаяу аймақтарда жылдамдықты шектеу – бәрі кешенді түрде жүрсе ғана нәтиже береді.

Ереженің шегі анық болуы тиіс

Қуаты 250 ваттан аспайтын және сағатына 25 шақырымнан жоғары жылдамдықпен жүрмейтін үлгілер мопедке жатпайды, демек тіркеу олар үшін міндет емес – қоғам дәл осы айырмашылықты анық түсінуі керек. Ал техникалық тұрғыда мопедке теңестірілген құрылғылар үшін талап ортақ: нөмір, техникалық құжат, сақтандыру және «А» санатындағы жүргізуші куәлігі. Практикада бұл нені білдіреді? Көлігіңіздің техникалық төлқұжатын нақтылап, өндірушінің қуат/жылдамдық сипаттамасын тексеру. Қажет болса, сақтандыру полисін рәсімдеп, тіркеуге қою. Жарық жабдығы, тежеу жүйесі, дыбыс белгісі сияқты базалық қауіпсіздік элементтерін тәртіпке келтіру. Дулыға мен қолғап киюді әдетке айналдыру. Жол ережесін білу – формальдылық емес, өмірді сақтайтын білім. Қалада жаяу, велосипедші, мопедші, автокөлік жүргізушісі – бәрі бір кеңістікте, бір-бірінің құқығын құрметтесін десек, ортақ ереже – ортақ қауіпсіздік деген қағидадан аттамауымыз қажет.

Электрлі велосипед – Алматының жасыл, сергек, мобильді болашағының ажырамас бөлігі. Бірақ қазіргі ахуал «жылдамдық пен еркіндік» ұранымен ғана жүре бермейтінін көрсетті. Тәртіп пен жауапкершілік болмаса, апат пен даудың артаыны анық. Тіркеу – шектеу емес, қауіпсіздік пен мәдениетке апарар құрал. Мемлекет түсіндіруді күшейтіп, әділ де айқын талап қоя білсе, қала инфрақұрылымды жақсартып, қауіпті нүктелерді реттесе, бизнес өз райдерлері үшін жауапкершілік алса, ал пайдаланушы дулыға тағып, шамын жағып, ережені құрметтесе – бүгінгі статистика ертең жақсы жаққа өзгереді. Бұл – тек полицияның емес, бүкіл қаланың сынағы. Ендігі міндет – экокөлікті заңды, қауіпсіз, мәдениетті қолданудың үлгісін қалыптастыру.

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ–ЗОМБЫЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОҚ!

БАСТЫ БАҒДАР – ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ

Жалпыреспубликалық акция: «Бақытты отбасы – бақытты ел»

Президент тапсырмасын орындау мақсатында және құқық қорғау органдарының кеңейтілген алқа мәжілісінің қорытындысы бойынша Алматыда профилактикалық іс-шара өтіп жатыр.

Құндылықтарымызды бағалай білейік

Наурызбай ауданында ұйымдастырылған шаралар отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу, түсіндіру жұмыстарын жүргізу және тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күресті күшейту бағдарларын қамтыды. Қоғамда отбасылық құндылықтарды дәріптеу, татулық пен бірлікті нығайту, отбасы институтын дамытуға қолдау көрсету – іс-шараның негізгі бағыттары болды.

Бақытты отбасы – мемлекетіміздің берік негізі. Сондықтан отбасындағы

сыйластық пен түсіністік – тек өкілетті органдардың ғана емес, әрбір азаматтың міндеті екенін есте ұстауымыз керек. Әрбір отбасы мүшесінің өзара сыйластыққа, татулыққа негізделген қарым-қатынасы қоғамдағы тұрақтылықтың кепілі болары сөзсіз.

– Акция барысында аудан аумағында түсіндіру жұмыстары жүргізіліп, ақпараттық буклеттер таратылуда. Сонымен қатар, тұрғындармен кездесулер ұйымдастырылып, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған түсініктемелер берілуде.

Осы орайда тұрғындарды отбасы құндылығын бағалауға, жақындарына қамқор болып, отбасындағы татулық пен өзара сыйластықты сақтауға шақырамыз, – деді Наурызбай ауданы Полиция басқармасы отбасылық тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес бөлімшесінің аға инспекторы Айнұр Маратқызы.

Түсіндіру жұмыстары жалғасады

Әуезов ауданында да тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу шаралары жүргізілуде. Аудандық полиция қызметкерлері халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, зорлық-зомбылықтан қорғау шаралары туралы ақпарат берді. Сондай-ақ, отбасылық қатынастар саласындағы құқықтар мен міндеттерді түсіндіру аясында аудан тұрғындарымен, оқушылармен және еңбек ұжымдарымен кездесулер өткізуде.

Полиция әр азаматтың зорлық-зомбылықсыз және қорлықсыз өмір сүруге құқы-

ғы бар екенін еске салады. Қауіпсіз қоғамды тек бірлескен күшпен құруға болады. Отбасы – ұлт болашағы.

Егер сіз тұрмыстық зорлық-зомбылыққа тап болсаңыз немесе куәгері болсаңыз, бірден төмендегі сенім телефондарына хабарласуыңыз қажет:

- 102 – полиция.
- 111 – бірыңғай байланыс орталығы.
- 150 – отбасы мен балаларды қолдау қызметі.

Әзірлегендер
Нұржамал ӘЛІШ,
Гүлжанат СЕМБАЕВА.

ОЙТҮРТКІ

Күрделі жұмыс кестесімен қошта-сып, өз ережесін өзі орнататын адамдардың саны елімізде де артып келеді. Бүгінде уақыт пен еңбегін ба-ғалайтын еркін қызметкерлер фри-ланс әлемін таңдайды. Жұмысқа таң-ғы тоғызда барып, кешкі алтыда шығу – біреулер үшін әлі де қалыпты тіршілік болса, енді біреулер үшін бұл өмір салтын шектеу сияқты көрінеді. Әлемде бастау алған бұл үрдіс Қазақ-станға да жетіп, айтарлықтай қарқын алып отыр. Қазақстанда қанша фри-лансер адам бар?

Ресми мәліметтерге сүйенсек, 2021 жылы ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің ҚР Труд ресурс-тары орталығы анықтағандай, Қазақстанда 1 миллионнан астам адам фрилансер ретінде жұмыс істе-ген. Бұл фрилансшылардың ішінде 78%-ы фрилансты қосымша ретінде атқарған (шамамен, 820,5 мың адам), ал 21,8% адамда (228,3 мың адам) – фриланс – негізгі табыс көзі болған.

А

Аяжан
СЕРІКҚЫЗЫ

Фриланс дегеніміз не?

Фриланс – белгілі бір компанияға то-лықтай тәуелді болмай, түрлі тапсырыс бе-рушілермен шарт негізінде жұмыс істеу тәсілі. Мұндай қызметкерлердің жұмыс орны да, уақыты да өз қалауына байланыс-ты. Біреу таңертең жұмыс істесе, енді біреу түнде тапсырысын орындайды. Бұл жүйенің ең басты артықшылығы – уақыт еркіндігі мен табыс көздерінің әртүрлілігі.

Еліміздегі жас мамандардың көбі фри-лансты «еркіндікке жол» деп қабылдайды. Оның артықшылықтары:

- ◆ **Уақытты басқару – қызметкер өзіне ыңғайлы уақытта жұмыс істейді.**
- ◆ **Жаһандық нарыққа шығу мүмкін-дігі – қазақстандық мамандар шетелдік компаниялардан да тапсырыс ала алады.**
- ◆ **Табыс көлемін арттыру – еңбекқор адам бірнеше тапсырыстан көбірек табыс таба алады.**
- ◆ **Орындаған жұмысқа қарай ақы төлеу – яғни артық отырмай, нақты нәти-же үшін төлем алу.**

Күрмеуі көп төрт кемшілік

Дегенмен, фриланс – тек еркіндік пен мол табыс емес екенін де айта кеткен жөн. Оның көлеңкелі жақтары да жоқ емес. Біріншіден, тұрақсыздық – ай сайын бірдей

ТАҚЫРЫПҚА ОРАЙ

Ақмарал ЕРМЕК,
контент–мейкер:

Нағыз тәртіп пен табандылықты талап ететін жол

Фриланс маған жаңа мүмкіндіктердің есігін ашты. Бұрын күнделікті жұмыс уақытына байланған кезде өзімнің шығармашылық әлеуетімді то-лық көрсете алмайтынмын. Әр тапсырмада бір ғана бағытпен шектеліп қалатынмын. Ал қазір түрлі саладағы тапсырыс берушілермен жұмыс іс-теймін: бір күні әлеуметтік желіге контент дайындаймын, келесі күні жар-нама кампаниясына бейнематериал әзірлеймін. Мұндай алуандық кәсіби тұрғыдан өсуге қатты әсер етеді. Әр жоба маған жаңа тәжірибе сыйлайды. Ең бастысы – уақыт өз қолымда. Қаласам, таңғы бесте тұрып істеймін, қаласам кешке қарай шығармашылықпен айналысамын. Бұл еркіндік ма-ған үлкен мотивация береді. Дегенмен, фрилансқа тек арманшыл көзқа-распен қарауға болмайды. Өйткені, мұнда тұрақтылық жоқ. Кейде бір айда бірнеше ірі тапсырыс түсіп, табысым екі еселенеді. Ал кейде тапсырыс аз болып, шығынға жақындап қалатын кездерім де бар. Бұл – еркіндіктің көлеңкелі тұсы. Сондай сәтте психологиялық тұрғыдан да мықты болу қажет. Себебі, тұрақсыздық адамды шаршатуы мүмкін. Сондықтан өзім секілді фрилансқа келгісі келетіндерге айтарым – ең алдымен жауап-кершілікті сезініп үйрену керек. Өзіңді қадағалап, уақытыңды дұрыс жос-парламасаң, бұл салада ұзаққа жүре алмайсың.

Фриланс – нағыз тәртіп пен табандылықты талап ететін жол. Еркіндікке қол жеткізу үшін өзіңді екі есе қатаң бақылауға тура келеді. Бірақ соның бәрін еңсерген адам үшін фриланс шынымен де болашағы зор бағыт. Мен үшін бұл – жәй ғана жұмыс емес, өмір салтына айналып үлгерді.

ФРИЛАНСЕРЛЕР
ӘЛЕМІ

Еңбек нарығындағы бұл тың үрдіс
жұмыссыздық деңгейін төмендетудің
тетігі бола ала ма?

(Сурет: әлеуметтік желіден)

Болашақтың таңдауы не?

Фриланс бүгінде уақытша тренд емес, еңбек нарығының жаңа форматына айна-лып отыр. Әлемдік тәжірибеде бұл құбылыс қалыпты жағдайға жеткен.

Мысалы, АҚШ-та жұмыс істейтіндердің шамамен, 35%-ы фриланс арқылы табыс табады. Қазақстанда бұл көрсеткіш ресми түрде төмен болғанымен, бейресми түрде айтарлықтай жоғары. Болашақта мемле-кеттік деңгейде фрилансерлерді қолдайтын жаңа заңдар қажет болуы мүмкін. Зейнет-ақы қорына жарна аудару, медициналық сақтандыруды енгізу, салықтық жеңілдіктер қарастыру – осы саланың дамуына серпін бермек.

Фриланс – біреуге арман, біреуге сынақ. Ол еркіндікті, шығармашылық-ты сүйетіндер үшін қолайлы. Алайда, тұрақтылықты, әлеуметтік қорғанысты қажет ететіндер үшін бұл жүйе үлкен тәуекел болуы мүмкін. Бүгінгі таңда қазақстандықтардың көбі фриланс жолын таңдауда. Бірақ ол – тек уақыт-ша табыс емес, жауапкершілігі жоғары өмір салты екенін ұмытпаған жөн.

«ТАЗА ҚАЗАҚСТАН»

Арман ШАМШИН,
Алмалы ауданының
әкімі:

МЕГАПОЛИС
ТАЗАЛЫҒЫ
өз қолымызда

Алып шаһар Алматының таза-алығы тұрғындардың өз қолын-да. Бүгінде мегаполистің сегіз ауданы-ның барлығында сенбіліктер тұрақты өткізіліп тұрады. Өткен сенбіде қала-ның орталық аудандарының бірі – Ал-малы ауданындағы сенбілікке қатыс-тық.

А

Нұрлан
СҮЙІН

Орталықтағы А.Иманов саябағынан бастау алған сенбілікке келушілерді аудан әкімі Арман Шамшин өзі бастап шықты. Сағат 10.30-да басталған тазалық жұмыс-тарына 320-дан астам алматылық қатыс-ты, 14 коммуналдық техника жұмылды-рылды.

Сенбілікке келушілердің дені жастар болды. Жас буынның өз шаһарына осын-дай қамқорлықпен қарауы қуантады. «Бұл біздің қала және ол таза болуы керек» деп кіріскен жастар расымен қуантты. Тазалық жұмыстарына аудандық коммуналдық қызмет жұмыскерлерімен бірге «Алмалы» демалыс орталығы мен Community орта-лығының еріктілері атсалысты. Тазалық жұмыстары ауданның Абылай хан – Мақатаев көшелерінен Назарбаев – Гоголь – Байзақов – Жібек жолы көше-леріне, одан әрі Абай – Аносов – Төле би – Розыбакиев көшелеріне жалғасты.

Сенбілікке аудан кәсіпкерлері де жұ-мылды. Олар өз нысандары – кафе, дү-кен, мейрамханаларының аумағын таза-лады. Тазалық жұмыстары барысында 50 куб.метр қоқыс жиналып, шығарылды. Аудан әкімі шараға қатысқан белсенді-лерге ризашылығын білдіріп, алғыс айтты.

Суретті түсірген Найрат ҚОНЫСБЕК

– Біз «Таза Қазақстан» эоакциясы аясында кезекті сенбілікке шықтық. А.Иманов саябағынан басталған сенбілік ауданның барлық аумағын қамтыды. Биылғы жыл басынан қырықтан астам сенбілік өткізіліпті. Қуантатыны, аудан тұрғындары, әсіресе, жастар тазалық жұ-мыстарына белсене атсалысуда. Ауданда-ғы мекемелер мен коммерциялық ұйым-дар да тазалық жұмыстарына араласып отыр.

Олар 2024 жылдан бастап «Абаттан-дыру паспорты» аясында аудан әкімдігі-мен келісімшартқа отырған. Соның негізінде өз мекемелерінің айналасын таза ұстауға, көгалдандыруға міндетті. Сон-дықтан да олар акцияларға қарамай өз бизнес аумағын таза ұстап келеді. Алма-лылық тұрғындар Алматы – ортақ үйіміз қағидатын, жайлы тұрмыс әркімнің жауапкершілігіне байланысты екенін жақ-сы түсінеді, – деді А.Шамшин.

А.ҚҰНАНБАЙҰЛЫ – 180

Сәбит Мұқановтың мұрасы:

«ЖАРҚЫН ЖҰЛДЫЗДАР»

ұлы Абайдың өмірі мен шығармашылық әлеміне
жол ашатын қазына

Биыл қазақтың рухани мәдениеті мен әдебиетінің тарихында өшпес із қалдырған ұлы тұлға – ақын, ағартушы, қазақтың жазба әдебиеті мен ұлттық әдеби тілінің негізін қалаушы, терең ойлы философ, сазгер, аудармашы және қоғам қайраткері Абай Құнанбайұлының дүниеге келгеніне – 180 жыл. Осы тарихи мерейтой аясында Сәбит Мұқановтың Абайдың өмірі мен шығармашылық мұрасын жан-жақты талдаған зерттеу монографиясына арнайы тоқтала кетсек.

Суретті түсірген Самат СЕРІКБАЙҰЛЫ.

Кеңестік заманда Абайдың өлең жинақтары қатарынан екі рет басылым көрісімен-ақ ағымдағы баспасөздерде сын мақалалар жарыса жарияланып жатты. Алғаш жарияланған тырнақалды сын мақала – Сәбит Мұқановтың «Қара тақтаға жазылып жүрмеңдер, шешендер» («Еңбекші қазақ», 01.03.1923) деп аталатын мақаласынан басталды. Кейін С.Мұқанов сол қате пікірлерінің орнын «Жарқын жұлдыздар» атты монографиялық еңбегінде түзетті.

С.Мұқановтың Абай жөнінде сүбелі зерттеулер жасағанын «Жарқын жұлдыздар» (1964) монографиясы дәлелдейді. «Бұл монографиялық еңбегімді 1945 жылы жазып бітірген ем. Ақындық шеберлігі баршамызға үлгі болған Абайды терең білу, оның мұрасын игеру ісін мен өзіме кезекті міндет тапқандықтан көлемді еңбек жазумен шұғылданып жүретінмін», – дейді автор.

«Абай – зор кісі. Ол – зор ақын да, зор ойшыл да, зор қоғамшыл да, зор күресшіл де. Оның осы бейнелерін түгел қамту, әрине, оңай міндет емес. Сондықтан Абайды толық зерттеу, толық ұғу бір жылдың, я бір

ұрпақтың міндеті ғана емес, көп жылдардың, көп ұрпақтардың міндеті. Әйткенмен, әр ұрпақ өз қолына түскен материалға сүйене отырып, өз ой-өрісі жеткен пікірді айтуға міндетті. Оқушылардың алдына ұсынып отырған менің бұл еңбегім әдебиеттегі рухани атамыз Абайдың, оның еңбектерін сүйіп оқушы халықтың алдына Абай туралы біраз жылдан бері жиналып қорытылған пікірді айту мақсатымен жазылды» дегенді айтып алуды айрықша қасиет деп тапқан.

Монографияда автор ақын өскен орта, ата-тегі, өмір кезеңдері, дүниеге, сөз өнеріне көзқарасы туралы зерттеу жүргізеді. Абайдың қазақ фольклорынан өзінің шығармаларында өте көп қолданған бір тармағы – тақпақ, мақалдар, мәтелдер екенін де айта кетіп, қазақ өлеңіне енгізген өзгеріс-жаңалықтарына тоқталған. Ақынның аударған шығармаларына келетін болсақ, С.Мұқановтың талдауы бойынша орыс ақындарынан 56 шығарма аударған, солардың сегізі – Пушкиннен, он төрті – Крыловтан, Мацкевич, Бунин, Полонскийден бір-бір өлеңнен, авторы белгісіз үш өлең, ал қалған 28 шығарма –

Лермонтовтан. Аударылған шығармалары жөнінде де ой өрбітеді. Зерттеуші ақын туындатқан шендестірулерге, ауыстыруларға, теңеулерге, әсірелеулерге ой сәулесін түсіреді.

С.Мұқанов ақынның композиторлық шеберлігіне де назар аударған. Ол музыка зерттеушісі А.В.Затаевичке Абайдың «Татьянаның Онегинге жазған хатын» өзі орындап, нотаға түсірткен. Ақындық жолда С.Мұқанов Ұлы Абай шығармаларын зерттеу үстінде өзі де одан көп ұлағат алады.

1945 жылы Абай туралы кесек монография жазған шығармаларына тән бір ерекшелікті айта кеткен жөн. Ол – Сәбиттің тарихи шежірелігі. Абайға байланысты айтылатын ой арқылы қазақ оқырманын өзінің тарихына

тереңірек үңілдіре түсу, қызықтыра баяндауы осы монографияда анық көрінеді.

Зерттеушінің «Жарқын жұлдыздар» атты зерттеу еңбегі халқымыздың ұлы ақыны Абайдың өмірі мен шығармашылық әлеміне жол ашатын қазына. Бұл туынды арқылы оқырман ақынның ғұмыр жолындағы өнегелі кезеңдермен, рухани биігімен, ұлт әдебиетінде қалдырған өшпес ізімен жақынырақ таныса алады. «Жарқын жұлдыздар» – қазақ руханиятының алтын қорына қосылған құнды мұра.

А.КӨШЕРБАЕВА,
Алматы қаласы музейлер
бірлестігі С.Мұқанов пен
Ғ.Мүсіреповтің әдеби-мемориалдық музей кешенінің
жетекшісі.

«ALMATY AQSHAMY» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗ!

2025 жылға «Almaty aqshamy» газетіне жазылу жалғасуда

«ALMATY AQSHAMY» – алматылықтардың да, еліміздің барлық дерлік өңірлеріндегі оқырмандарымыздың да асыға күтетін, сүйіп оқитын басылымы! Қазақ сөз өнері мен журналистикасының дәстүрлі мектебі!

«ALMATY AQSHAMY» жарияланымдары мектептерде, колледждер мен университеттерде оқылады, әлеуметтік желілерде зерделеніп, талқыланады.

БІЗ газетімізді асыға күтетін оқырмандарымызбен және тұрақты авторларымызбен әрдайым БІРГЕМІЗ!

«Almaty aqshamy» газетіне «Қазпошта» АҚ Алматы поштамты бөлімшелерінде, «Евразия Пресс» агенттігі өкілдіктерінде жазылуға болады. Бізді aqshamnews.kz сайтынан да оқыңыздар!

«ALMATY AQSHAMY» ГАЗЕТІНЕ 2025 ЖЫЛҒА ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСТЕРІ:**65503 (жеке жазылушылар үшін)** 1 айға – 613,40 теңге, 3 айға – 1840,20 теңге**15503 (кәсіпорындар мен ұйымдар үшін)** 1 айға – 1315,62 (қала), 803,40 (ауыл) теңге, 3 айға – 3946,86 (қала), 2410,20 (ауыл) теңге**95503 (зейнеткерлер, мүгедектер мен ҰОС ардагерлері үшін)**
1 айға – 393,40 теңге, 3 айға – 1180,20 теңге**Анықтама үшін телефондар: 8 (727) 293-08-12, 293-08-25.****Құрметті оқырмандар!**

«Almaty aqshamy» газетінің баспа нұсқасына жазылуды енді **Post.kz сайты** арқылы немесе мобильді қосымшаны пайдалана отырып, онлайн режимде ресімдеуге болатынын қуана хабарлаймыз. Жылдам іздеу функциясы арқылы «Almaty aqshamy» газетін тауып, оған жазылуды бір сәтте рәсімдеуге болады. Газетке жазылу үшін оның қажетті санын, жазылу мерзімін көрсетіп, кез келген банктің картасымен төлем жасау қажет.

Жазылу индекстері мен жазылу құны «Almaty aqshamy» газетінің баспа нұсқасына жазылумен тең.

Газет **Post.kz**-пен рәсімдеу кезінде көрсетілген мекенжай бойынша жеткізіледі. Қызмет **24/7** қолжетімді.

Бас директор –
Ержан ҚАЛЫМБАЙҰЛЫ
Қабылдау бөлмесі:
тел: 293-08-03.

Бас директордың орынбасары –
Абдухалил ЖАЛИЛОВ
тел: 293-08-03 (ішкі 102).

Бас директордың шығармашылық жөніндегі орынбасары –
Гүлжазира СЕЙДАХМЕДОВА
тел.: 293-04-28.

Бас редактор –
Төрехан ДАНИЯР
тел: 293-52-24.

Бас редактордың орынбасары –
Есхат БОЖАН
тел: 293-52-36.

Жауапты хатшы –
Серік ЖҰМАБАЕВ
тел: 293-52-43.

Жаңалықтар мен ақпарат бөлімінің редакторы –
Рая ЕСКЕНДІР

Қала тынысы бөлімінің редакторы –
Нұржамал ӘЛІШ

Шаһар шаруашылығы және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық бөлімінің редакторы –
Құралай ИМАНБЕКҚЫЗЫ
тел: 293-52-36.

Коммерциялық директор –
Қуаныш ДЮСКАЛИЕВ
тел: 293-08-12. E-mail:
rekalatauqparat@gmail.com

Жарнама және тарату бөлімі. E-mail:
rekalatauqparat@gmail.com
тел: 293-08-25

Шығармашылық даму жөніндегі кеңес

Кеңес төрағасы –
Олжас СҮЛЕЙМЕНОВ

Кеңес мүшелері:
Сағымбай ҚОЗЫБАЕВ,
Сейітқазы МАТАЕВ.

ГАЗЕТТІ ЖЕТКІЗУ БОЙЫНША ШАҒЫМДАР БОЛСА...

«Қазпошта» АҚ Алматы почтамтына:
8 777 078 53 48, 8 747 204 19 70
телефоны арқылы сағат 9.00-ден 18.00-ге дейін хабарласыңыз

Республикаға тарайтын қоғамдық-саяси қалалық басылым.

Меншік иесі:
«Alatau Aqparat» ЖШС.
E-mail:
alatauqparat@gmail.com
Мекенжайымыз:
Индекс: 050022.
Шевченко көшесі, 106 А.

Газет аптасына 2 рет, сейсенбі және жұма күндері шығарылады. Нөмірдің таралымы – 11 152 дана (сейсенбі)

Кезекші редактор – Гүлжанат СЕМБАЕВА

Газет "Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитеті" республикалық мемлекеттік мекемесінде тіркелген. Тіркеу туралы № KZ17VPY00085956 куәлігі 19.01.2024 жылы берілген.

Газет «Almaty aqshamy»-ның компьютер орталығында теріліп, беттелді. Суреттердің сапасына редакция жауапты. Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді. Автордың мақалалары редакция көзқарасын білдірмейді. Газет «Алматы-болашақ» АҚ-да басылды. 050026, Алматы қаласы, Мұқанов көшесі, 223 В. Тел.: 8 (727) 378-40-08, 378-42-00. Офсеттік басылым, көлемі 2 баспа табақ.

«Almaty aqshamy» газеті «AIR ASTANA» әуе компаниясының бизнес-класс бортында және «Жолаушылар тасымалы» АҚ пойыздарындағы жолаушыларға қолжетімді.

ҚАЗ-ҚАЛПЫНДА

Айналаға зер салар болса-ңыз, бір-біріне ұқсамайтын, ерсілі-қарсылы ағылған түрлі адам. Бірі шаттана күліп келе жатса, екіншісінің жүзі сынық, әлденеге алаңдаулы екенін байқауға болады. Әр адам – бір тағдыр. Олардың әрқайсысының өмірі бір-бір әңгімеге арқау болары хақ.

Жетектескен екеу

Таяғына сүйенген кейуана ешкімнің демеуінсіз автобус жүргізушісіне таяп барып:

– Әй, әкем, жанымда ұлым бар, бірінші топ інвәлід. Біз Көк базардан өтіп кетпейік, соны айтайын деп, – деді. Со-сын орнына дәл солай өзі келіп отырды. Шүйкедей ғана. Әп-әдемі. Жүзі жып-жылы.

Жанында түрегеп тұрған бейтаныс әйел сөзге тартып жатты.

– Апа-ау, өзіңіз әрең жүрсіз, базар-дан не аласыз?

– Мынау ұлым ғой (жанында отыр-ған 40-45-тер шамасындағы ер адамды меңзеді), інвәлід, естиді, бірақ сөйле-мейді. Осы көтереді алған затымды.

– Қай маңда тұрасыздар?

– Талғарда. Бірлікте тұрамын, Миче-рин колхозы бар емес пе еді, сонда.

– Онда да базар бар ғой, апа?..

– Е, мынау Көк базар үйренген жеріміз ғой, қарғам. Қай жерде ет бар, сүт бар, бәрін білемін. Қолайлы. Сол жерлерден ала қоямын, сосын ұлым көтереді. Бұлар ертеректе сонда сауда жасаған.

– Түу, апа, сіз маған ұнап қалдыңыз, үйіңізге қонаққа барсам бола ма? – деді әйел.

– Пәлі, 95-тегі кемпір саған қайтіп тамақ жасап береді? – деді әзілдеп. – Қонақ келген соң оны күтуім керек қой.

– Жо-о, апа, мен өзім, сізге тамақ жасап берейін, – деп күлді жолаушы әйел де.

Меніңше, автобустағы ел түгел жы-миды сол сәт. Өйткені, апа соншалықты көркем, орнымен, әдемі қартайған, бейтанысты да баурап алатын «сиқыр-лы» әже екен.

Үсті-басы тап-тұйнақтай, орамал-көйлегінің түсі де үйлесім тапқан, тал-ғаммен киінген. Қолына ұстаған таяғы-на шейін сәнді. Демек, өсірген бала-шағасы да еңбегін қайтарған.

Базарды сылтауратып, ұлы екеуі да-лаға, елдің арасына бой жазып шыққан беті-ау деп ойладым. Көпшілік 95-темін деген кейуананы қолтығынан демеп түсіріп жіберді. Ал ол егде тартқан ұлын жас балаша жетектеп алып, ұзап бара

жатты. Мен ғана емес, талай адам қол ұстасқан екеуді автобус терезесінен ұза-тып салғаны анық.

Көзімде күнқағар көзілдірігімнің болғаны қандай жақсы еді, жанарыма жас үйірілді. Анаға деген сағыныш жасы...

Бір бөлмедегі үшеу

Күні кеше құрбым төртінші қызын босанды. Күйеуі «жуып» отырып, қыза-ра бөртіп: «Мынау тағы да қыз туды. Бұл қатын маған ұлды қашан туып беремін дейді сонда!», – деп кіжінді. Ал менің жылағым келді...

Жомартпен отасқаным сегіз жыл-дан асып барады. Арамыздағы бұрынғы сезімнің тек қоламтасы қалған сияқты. Соны үрлеп, лаулатып жағар нәресте де жоқ.

Бала күнімнен сүйек туберкулезіне шалдыққанмын. Дәрігерлер сәби сүюі-ме үзілді-кесілді тыйым салған. Ағ-замдағы өзге дерттер де өмірге мүгедек ұрпақ әкелуіме себепші болуы мүмкін дейді.

...Мен Жомартты бір көргеннен ұнат-тым. Сатушы едім. Дүкенге нан алуға кірген жігіттің күлген кезде маржандай тістері аппақ болып түзіле кетіп, көздері бір сызық болып қалатыны сүйкімді көрінді. Екеуіміздің көңіліміз тез жара-сым тапты. Үйлендік.

Жомарт пен анасының ауылдағы үйін, бар малын сатып, қаладан тірлік іздеп келген беті екен. Жалдамалы пәтерде тұрып жатыпты. Үйлерін сат-қан қаражатпен бұрынғы қордалан-ған қарыздарын жауыпты.

Жомарт өзін дала төсінде қызыл-ша теріп жүріп жалғыз жеткізген ана-сын қатты құрметтейтін. Менің марқұм шешемнен қалған бір бөл-мелі пәтерім бар еді. Аз уақыт өте келе сонда тұрайық деп шештік.

Бірде енемнің: «Қашан бала көте-реді, уақыт өтіп жатыр, осылай жүре бересіңдер ме?!», – деген сөздерін құлағым шалып қалды. Енді бірде: «Сұрай алмасаң, өзім-ақ сұрайын», – деп жатыр екен күйеуіме.

Уақыт өте сырым ашылғанда: «Ай-налайын, немере сүйгім келеді! Мейлі, ауру бала болса да туып берші, тек көтерші, қазір медицина дамыған ғой, өлтірмес, өзім бағып беремін!», – деді енем жалынғандай боп. Ол кісіні де түсінемін. Бірақ өз денсаулығымның жайы өзіме белгілі ғой.

Тағы бірде ұлына: «Сен шешек осы әйелге неге байланып қалдың, а?! Әлі жассың. Бала туатын әйелді өзім-ақ тауып берейін», – дегенде Жомартым не айтты дейсіз бе?! «Мама, сонда екеуіміз қайда барып тұрамыз, басы-мызда үй де жоқ, ал мойында ілулі

тұрған қарызды қайтпекпіз...», – деп күмілжіді.

Сол сәтте сырттан кіріп келіп тұрған мен есік көзіне отыра кеттім. Сөмкем сусып қолымнан түсіп кеткенде, күйеуім оқыс дыбыстан жүгіріп келген болатын.

Осыдан соң бір бөлмедегі үшеуіміздің тоңтеріс өміріміз басталды. Бар ермегіміз – теледидар. Тіпті, «Шан-шар», «Нысананың» әзілдеріне зорла-на, әйтеуір үнсіздікті, көңілсіз күндерді бұзу үшін күлетініміз бар.

Сола-а-ай менің өмірім! Тағдырыма өкпелімін. Үш адам бір-бірімізге жіпсіз байланып осылай өмір сүрудеміз. Қа-шанға дейін шыдар екенбіз?..

(Бұл – арада он төрт жыл өткенде жолыққан танысым Мүнираның мұңы).

Купедегі төртеу

– Қазір бұрынғы Сәбет өкіметіндегі-дей металлолом, қағаз қабылдайтыны жақсы болды, үйдегі гараж толы темір-терсектен құтылдым өткізіп. Марқұм шал болғанда, бүгінде бәрін астына басып алып отырушы еді. Өткізбей қай-тейін, оны бәрібір ұқсатып жатқан бала жоқ, – деді вагондағы бірінші жолау-шы.

– Біздің көршінің арақтан аузы боса-майтын ұлы шешесінің шешесінен қал-ған самаурынын өткізіп жіберіпті.., – деді екінші жолаушы.

– Сананы тұрмыс билеген сонау на-рық заманында спирттен арақ жасап сатқанбыз... Сонда бір жігіт келіп тұр, қойнынан әдемі, аппақ, шашақты ора-малды шығарып кеп жібергенде, әйелмін ғой, қатты қызыққам. Бірақ әлгі жігітті қуып шықтым үйден, шешенің орамалын сандығына апарып салып қой деп, – деді үшінші жолаушы.

– Есімде, біздікіне ылғи ішіп жүретін жігіт келді, «сенің де ұлың бар ғой, мына великті алшы, басым сынып бара-ды» деп. Үндемей бардым да, әлгі ве-ликті оқушы ұлының қолына апарып табыстадым, ие бол деп. Бірақ әкең сақалы жүр екен демедім, жек көр-месін әкесін дегенім, – деді төртінші жолаушы.

Төрт жолаушының қысқа ғана әңгімесінен төрт тағдырды көрдім...

Нұржамал ӘЛІШ,
журналист.

КАРИКАТУРА

Карикатураны салған Ғалым СМАҒҰЛҰЛЫ.